

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων»

<Παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης. Συγκριτική
ανάλυση ατομικής και ομαδικής
ριζοσπαστικοποίησης.>
< Οι περιπτώσεις: Boston Marathon Bombing και
του Hamburg Cell.>

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ειδίκευσης
«Διοικητική της διακινδύνευσης στην παγκόσμια πολιτική»

Ευθύμιος Κόκκαλης

Τριμελής επιτροπή:
Δρ. Μαρίνα Ελευθεριάδου (ε)
Δρ. Παναγιώτης Χουντάλας
Αναπ. Καθ. Ευστάθιος Φακιολάς

(ε) – Επιβλέπων

Τελική έκδοση

Κόρινθος, 2023

UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF SOCIAL & POLITICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE & INTERNATIONAL RELATIONS

MASTER'S PROGRAMME IN
"GLOBAL RISKS AND ANALYTICS"

<Factors of radicalization. A comparative analysis
of «lone wolf» terrorism and group terrorism.>
< The cases of: Boston Marathon Bombing and
Hamburg Cell.>

*Master's dissertation specializing in
"Risk management in global politics"*

Efthymios Kokkalis

Committee:

Dr. Marina Eleftheriadou (s)
Dr. Panagiotis Chountalas
Assoc. Prof. Efstathios Fakiolas
(s) – Supervisor

Final version

Corinth, Greece, 2023

Abstract

The purpose of this thesis is to study the multi-level phenomenon of radicalization as a path to terrorism, and in particular individual and group radicalization in order to determine which of the two types leads to a more dangerous type of terrorism. The process of radicalization was analyzed in light of the factors of radicalization and it was examined whether the type of terrorism changes when the type of radicalization changes. In order to achieve the aim of the work, a case analysis of two cases of radicalization was carried out and the risks produced through them were examined. Then, using risk management tools (Risk Matrix, Event Tree Analysis), the most important risks generated were analyzed. The added value of the present study is that, through the analysis of the two directions that radicalization can take, an attempt is made to answer the research question whether the type of terrorism produced (and the risks that accompany it) is affected when radicalization changes (individual , group). Among the findings, which were identified in the course of the work, is the finding that group radicalization is more dangerous than individual radicalization. Also, the response measures chosen by the state to mitigate the phenomenon, affect the process of radicalization. For example, if the state deals in time with the possibility of a radicalized person joining a terrorist group, then it is possible that this person will continue as a "lone wolf" in his terrorist activity. Finally, it seems that the type of terrorism does indeed change when the type of radicalization changes.

Keywords: Radicalization, terrorism, lone wolf |

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του πολυεπίπεδου φαινομένου της ριζοσπαστικοποίησης ως μονοπάτι προς την τρομοκρατία, και ειδικότερα της ατομικής και ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης ώστε να καθοριστεί ποιο από τα δύο είδη οδηγεί σε επικινδυνότερο είδος τρομοκρατίας. Αναλύεται η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης υπό το πρίσμα των παραγόντων ριζοσπαστικοποίησης και εξετάζεται κατά πόσο αλλάζει το είδος της τρομοκρατίας όταν αλλάζει και το είδος της ριζοσπαστικοποίησης. Προκειμένου να καταστεί εφικτός ο στόχος της εργασίας, πραγματοποιείται ανάλυση δύο περιπτώσεων ριζοσπαστικοποίησης και εξετάζονται οι κίνδυνοι που παράγονται μέσα από αυτές. Στη συνέχεια, με τη χρήση εργαλείων διαχείρισης διακινδύνευσης (Risk Matrix, Event Tree Analysis) αναλύονται οι σημαντικότεροι κίνδυνοι που παράγονται. Στα ευρήματα, καταγράφεται η διαπίστωση πως πράγματι αλλάζει το είδος της τρομοκρατίας όταν αλλάζει το είδος της ριζοσπαστικοποίησης. Επίσης στα ευρήματα, συγκαταλέγεται η διαπίστωση πως η ομαδική ριζοσπαστικοποίηση είναι πιο επικίνδυνη από την ατομική. Επίσης, τα μέτρα αντιμετώπισης που επιλέγει το κράτος για την διαχείριση του φαινομένου επηρεάζουν την πορεία της ριζοσπαστικοποίησης. Για παράδειγμα, εάν το κράτος αντιμετωπίσει εγκαίρως το ενδεχόμενο ένταξης ενός ριζοσπαστικοποιημένου ατόμου σε τρομοκρατική ομάδα, τότε είναι πιθανό το άτομο αυτό να συνεχίσει την δράση του ως «μοναχικός λύκος».

Όροι κλειδιά: Ριζοσπαστικοποίηση, τρομοκρατία, μοναχικός λύκος, |

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση των σπουδών μου στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, στο Πρόγραμμα «Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων», θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του τμήματος που με δίδαξαν κατά την διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος. Επιπλέον, αποδίδω τις θερμές μου ευχαριστίες στην εξαιρετική επιβλέπουσα της εργασίας μου, Δρ. Μαρίνα Ελευθεριάδου για την καθοδήγηση που μου παρείχε, όποτε και αν της ζητήθηκε, κατά την εκπόνηση της διπλωματικής. Τέλος, ευχαριστώ την σύζυγο μου Αφροδίτη για την υποστήριξη και την υπομονή της, η οποία στάθηκε δίπλα μου σε αυτό το «ταξίδι» γνώσεων, ώστε να είμαι σε θέση να ολοκληρώσω το μεταπτυχιακό πρόγραμμα.

Ευθύμιος Κόκκαλης

Μάιος, 2023 |

Περιεχόμενα

Abstract	i
Περίληψη.....	ii
Ευχαριστίες.....	iii
Κατάλογος Πινάκων	v
Κατάλογος Εικόνων	vi
Εισαγωγή	1
1. Η ριζοσπαστικοποίηση ως μονοπάτι προς την τρομοκρατία	3
1.1. Ατομική ριζοσπαστικοποίηση και το φαινόμενο «Μοναχικός Λύκος».....	5
1.2. Μοντέλα ριζοσπαστικοποίησης	7
1.3. Παράγοντες Ριζοσπαστικοποίησης και Επίπεδα Ανάλυσης του Φαινομένου	10
2. Μηχανισμοί Ριζοσπαστικοποίησης.....	14
2.1. Ατομική Ριζοσπαστικοποίηση	15
2.2. Ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας	16
3. Διαφορές στις επιθέσεις «μοναχικών λύκων» με επιθέσεις από τρομοκρατικές ομάδες..	19
3.1. Η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης στις υπό εξέταση περιπτώσεις.....	23
4. Ανάλυση κινδύνων	26
4.1. Εργαλεία διακινδύνευσης.....	34
4.2. Βαθμονόμηση Κινδύνων.....	34
4.2.1. Αξιολόγηση κινδύνων για την περίπτωση της ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης	35
4.2.2. Αξιολόγηση κινδύνων για την περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης	36
4.3. Μήτρες Κινδύνων	37
4.4. Σύγκριση αποτελεσμάτων	39
4.5. Δέντρο Γεγονότων	39
5. Συμπεράσματα	42
Βιβλιογραφία	44

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1 Βαθμονόμηση Κινδύνων στην περίπτωση της ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης.....σελ.35

Πίνακας 2 Βαθμονόμηση Κινδύνων στην περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης.....σελ.36

Πίνακας 3 Μήτρας Κινδύνων για την ομαδική ριζοσπαστικοποίηση.....σελ.38

Πίνακας 4 Μήτρας Κινδύνων για την ατομικής ριζοσπαστικοποίηση.....σελ.38

Πίνακας 5 Δένδρο γεγονότων.....σελ.40

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1 Απεικόνιση του μοντέλου του Borum.....σελ.8

Εικόνα 2 Το μοντέλο του Wiktorowiczσελ.9

Εικόνα 3 Το μοντέλο του Moghaddamσελ.10

Εικόνα 4 Μηχανισμοί Ριζοσπαστικοποίησης κατά τους McCauley και Moskalenko.....σελ.14

Εισαγωγή

Το 1992, ο Alex Schmid ανέφερε πως η τρομοκρατία είναι μία κοινωνική κατασκευή η οποία αναπτύσσεται σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή και σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο (Schmid 1992:19). Όπως σημείωσε ο Philip Jenkins, μεταξύ άλλων, η ερμηνεία του όρου της τρομοκρατίας, όπως και άλλων ιστορικών φαινομένων τείνει να αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου (Jenkins 2003:2-3). Επιπρόσθετα, η ερμηνεία των όρων επηρεάζεται από την πολιτική και τη δημόσια συζήτηση. Το παραπάνω ισχύει για όλα τα φαινόμενα και είναι ακόμα πιο έντονο για το ζήτημα της τρομοκρατίας, το οποίο είναι ένα ζήτημα πολιτικοποιημένο και ασφαλειοποιημένο. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην **ισλαμιστική τρομοκρατία** διότι, από την δεκαετία του 1990 και έπειτα, επιθέσεις ισλαμιστικής τρομοκρατίας έχουν προκληθεί σε όλο τον πλανήτη. Βέβαια, το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης βρέθηκε στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος μετά την τρομοκρατική επίθεση στους Δίδυμους Πύργους το 2001, και έγινε ευρέως γνωστό μετά το 2005. Επιπλέον, παρατηρείται πως το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας εστιάζει στην ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο του ισλαμικού εξτρεμισμού και της τζιχαντιστικής τρομοκρατίας. Επομένως ερωτήματα όπως: «Τι συμβαίνει όμως με την ριζοσπαστικοποίηση;», «Ποιες είναι οι βασικές αιτίες της ριζοσπαστικοποίησης;», χρήζουν μελέτης.

Η μελέτη της ριζοσπαστικοποίησης αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα και αποδεικνύεται από το γεγονός πως έχουν διατυπωθεί πληθώρα διαφορετικών ορισμών στην προσπάθεια να περιγραφεί πληρέστερα το φαινόμενο. Προκειμένου να καταστεί δυνατή η κατανόηση του φαινομένου και μετέπειτα η αντιμετώπιση του, κρίνεται αναγκαία η αναζήτηση των **αιτιών** που ωθούν στον βίαιο εξτρεμισμό. Βέβαια, αυτό το πεδίο έρευνας αποτελεί θέμα διαφωνίας για τους μελετητές, οι οποίοι δυσκολεύονται να συμφωνήσουν για τους βασικούς μηχανισμούς ριζοσπαστικοποίησης.

Σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη των **παραγόντων** και των **μηχανισμών** που οδηγούν στην ριζοσπαστικοποίηση και στην συνέχεια στην τρομοκρατία και μέσα από την έρευνα αυτή να εξεταστεί εάν η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης επηρεάζει το είδος της τρομοκρατίας. Προκειμένου να καταστεί εφικτός ο σκοπός της έρευνας, εξετάζονται οι δύο κατευθύνσεις που προκύπτουν από την ριζοσπαστικοποίηση, οι οποίες είναι η ατομική ριζοσπαστικοποίηση (η περίπτωση του «μοναχικού λύκου») και η ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας. Αρχικά, για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, η εργασία παρουσιάζει το ιστορικό πλαίσιο του φαινομένου. Εν συνεχεία, παρουσιάζεται το φαινόμενο του «μοναχικού λύκου» στο πλαίσιο της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης, τα μοντέλα ριζοσπαστικοποίησης, οι παράγοντες, τα επίπεδα ανάλυσης τους και οι μηχανισμοί ριζοσπαστικοποίησης που λαμβάνουν χώρα, αναφορικά με τις δύο κατευθύνσεις που μπορεί να λάβει το φαινόμενο. Τέλος, παρατίθενται οι διαφορές μεταξύ των επιθέσεων από «μοναχικούς λύκους» και από

τρομοκρατικές ομάδες, προκειμένου να καταστεί ευκολότερη και η ανάλυση των υπό εξέταση περιπτώσεων, δηλαδή της επίθεσης της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στους Δίδυμους Πύργους και της επίθεσης στον Μαραθώνιο της Βοστώνης. Οι δύο περιπτώσεις επιλέχθηκαν διότι υπάγονται στην κατηγορία της ισλαμιστικής τρομοκρατίας και αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις ατομικής και ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης, οι οποίες θα βοηθήσουν στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων και στην χαρτογράφηση **κινδύνων** που προκύπτουν, μέσα από την ανάλυση τους.

Η **συνεισφορά** της παρούσας έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι επιχειρεί να κάνει την σύγκριση μεταξύ, των δύο κατευθύνσεων της ριζοσπαστικοποίησης με το είδος της τρομοκρατίας που παράγεται, ως αποτέλεσμα. Επίσης, τα **ερευνητικά ερωτήματα**, τα οποία θα απαντηθούν στην πορεία της εργασίας είναι: εάν όταν αλλάζει το είδος της **ριζοσπαστικοποίησης**, αλλάζει και το είδος της παραγόμενης **τρομοκρατίας**, και ποια **μέτρα** θα λάβει το κράτος για να διαχειριστεί αυτό το φαινόμενο.

Για την επίτευξη των στόχων της διπλωματικής πραγματοποιήθηκε, ως επί το πλείστον, **δευτερογενής έρευνα**, αφού έγινε συνδυασμός μελέτης εκτενούς διεθνούς βιβλιογραφίας και αξιολόγηση δεδομένων από ανοικτές πηγές, όπως το διαδίκτυο και αρθρογραφία. Η μεθοδολογία που ακολουθείται είναι μια **συγκριτική ανάλυση περιπτώσιολογικής μελέτης** των δύο επιθέσεων που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο. Αυτή η μεθοδολογία επιτρέπει την ανάδειξη ομοιοτήτων και διαφορών. Επιπλέον, με την χρήση των **εργαλείων διαχείρισης διακινδύνευσης** θα γίνει προσπάθεια αναγνώρισης των κινδύνων που ελλοχεύουν από τη ριζοσπαστικοποίηση. Προς το σκοπό αυτό, αφού εντοπιστεί με χρήση «**Μήτρας Κινδύνων**» ο σημαντικότερος κίνδυνος, θα καταρτισθεί ένα «**Δέντρο Γεγονότων**» προκειμένου να αναδειχθούν οι τελικές εκβάσεις που θα προκύψουν από ενδιάμεσες επιλογές, δηλαδή από τα μέτρα αντιμετώπισης που θα λάβει το κράτος.

1. Η ριζοσπαστικοποίηση ως μονοπάτι προς την τρομοκρατία

Η σύγχρονη τρομοκρατία είναι ένα δυναμικό φαινόμενο, το οποίο συνεχώς εξελίσσεται. Με το πέρασμα των χρόνων, τρομοκράτες και τρομοκρατικές οργανώσεις ανά τον κόσμο έχουν χρησιμοποιήσει διάφορες μορφές επιθέσεων, ορισμένες φορές αντιγράφοντας επιθέσεις από άλλους τρομοκράτες, οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικό χώρο. Ο μιμητισμός και η αλληλεπίδραση μεταξύ των τρομοκρατικών οργανώσεων οδηγεί στην εξάπλωση της τρομοκρατίας πέρα από τα στενά όρια ενός κράτους.

Η τρομοκρατία εξελίσσεται και αλλάζει συνεχώς, αλλά τρομοκρατία χωρίς τρομοκράτες, δηλαδή άτομα που είναι διατεθειμένα να ασκήσουν βία, δεν μπορεί να υπάρξει. Το γεγονός αυτό καθιστά την μελέτη της ριζοσπαστικοποίησης κομβικής σημασίας. Ουσιαστικά, η ριζοσπαστικοποίηση περιγράφει τη διαδικασία υιοθέτησης εξτρεμιστικών ιδεών και πρακτικών που μπορεί να οδηγήσουν στην τρομοκρατία. Την εκδήλωση τρομοκρατικής επίθεσης και το μέγεθος της επηρεάζουν παράγοντες όπως μία αλλαγή στις πεποιθήσεις των τρομοκρατών, η ανάλυση κόστος-όφελος των ενεργειών τους, ο βαθμός κοινωνικής αποδοχής για τις επιθέσεις τους και οι πόροι που έχουν στην διάθεση τους (Ganor 2021:23). Υπογραμμίζεται, βέβαια, πως κάποιος μπορεί να ριζοσπαστικοποιηθεί χωρίς να εξελιχθεί σε τρομοκράτη.

Σημειώνεται από την Μαρίνα Ελευθεριάδου πως η ριζοσπαστικοποίηση, δηλαδή «*οι αιτίες και οι διεργασίες που ωθούν κάποιον στην αποδοχή της χρήσης βίας ως μέσο επανόρθωσης της πολιτικής και κοινωνικής αδικίας, περιγράφεται στον δημόσιο διάλογο συχνά με όρους απλουστευμένους και ενίοτε αντιφατικούς, που αντί να συμβάλουν στην κατανόηση, αντιθέτως, δημιουργούν περισσότερη σύγχυση*» (Ελευθεριάδου 2022:14). Υπάρχει πληθώρα ορισμών στη βιβλιογραφία, οι οποίοι επιχειρούν να αποτυπώσουν το πολυδιάστατο και πολυπαραγοντικό αυτό φαινόμενο. Φαίνεται πως κοινή συνισταμένη αποτελεί η άποψη πως η ριζοσπαστικοποίηση έχει τον χαρακτήρα διαδικασίας (Schmid 2013:17-18).

Μέχρι πρόσφατα, η έρευνα για την τρομοκρατία, εστίαζε στη δράση γνωστών τρομοκρατικών οργανώσεων, όπως για παράδειγμα η Al Qaeda. Ο κομβικός τους ρόλος και η δράση τους μονοπωλούσε το ενδιαφέρον των ερευνητών, στην προσπάθεια κατανόησης των κινήτρων και των δυναμικών των τρομοκρατικών οργανώσεων. Αποτέλεσμα ήταν, οι ενεργές τρομοκρατικές ομάδες να αποτελούν το πρίσμα μέσα από το οποίο οι μελετητές πραγματοποιούσαν την έρευνα για την τρομοκρατία. Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται ένα ενδιαφέρον για την ατομική ριζοσπαστικοποίηση, η οποία αποτελεί ένα μονοπάτι προς την τρομοκρατία («lone wolf terrorism»). Το φαινόμενο μπήκε στο μικροσκόπιο των μελετητών, ερχόμενο να καλύψει ένα κομμάτι της παραμελημένης έρευνας για τα αίτια της τρομοκρατίας, από τα μέσα της δεκαετίας

του 2000, όταν παρατηρήθηκε σταδιακή συρρίκνωση των πυρήνων με αποκορύφωμα τις επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους», τόσο στην Ευρώπη (Λονδίνο, Μαδρίτη) όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες (Kenyon, Baker & Binder 2021:3). Στη βιβλιογραφία το φαινόμενο αυτό θα το συναντήσουμε και με άλλες ορολογίες όπως «ακέφαλη αντίσταση» (leaderless resistance), «ανεξάρτητη τρομοκρατία» (freelance terrorism) ή «ατομική τρομοκρατία» (individual terrorism) (Alakoc 2017:7).

Είναι πολλά τα παραδείγματα, στην ιστορική αναδρομή του φαινομένου, όπου μεμονωμένα άτομα εκτέλεσαν επιθέσεις χωρίς καμία οδηγία, επιχειρησιακή συμμετοχή ή οργανωτική υποστήριξη από τρομοκρατική οργάνωση. Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως η εκτεταμένη χρήση του διαδικτύου έχει συντελέσει σημαντικά στην ανάπτυξη του φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα, το διαδίκτυο έδωσε τη δυνατότητα σε τρομοκράτες από όλο τον κόσμο να γίνουν μέλη μιας ψηφιακής κοινότητας με ομοϊδέατες. Με αυτό τον τρόπο πραγματοποιούνταν η ριζοσπαστικοποίηση των νέων μελών και η εκπαίδευσή τους, ώστε να σχεδιάσουν και να εκτελέσουν τις τρομοκρατικές επιθέσεις. Όπως χαρακτηριστικά προσθέτει ο Gabriel Weimann, το διαδίκτυο διευκόλυνε τις τρομοκρατικές οργανώσεις και το προπαγανδιστικό τους έργο, καθότι έγινε ευκολότερη η επικοινωνία, ο διαμοιρασμός κειμένων και εγχειρίδιων για την κατασκευή όπλων και βομβών (Weimann 2015:80).

Αντίστοιχα, τρομοκρατικές οργανώσεις όπως η Al Qaeda και ο ISIS, επιδίωξαν να δημιουργήσουν μία ατμόσφαιρα υποστήριξης ατομικών επιθέσεων εμπνευσμένων από την ιδεολογία τους, υποκινώντας τέτοιες επιθέσεις και επικοινωνώντας την προπαγάνδα τους μέσω του διαδικτύου (Lakomy 2019:577). Στο ίδιο πλαίσιο, ο Bruce Hoffman ανέφερε: «η νέα στρατηγική της Al Qaeda είναι να ενισχύσει και να δώσει κίνητρο σε μεμονωμένα άτομα να προβούν σε πράξεις βίας εκτός οποιασδήποτε ιεραρχίας» (Hoffman 2017:5-6). Η υπάρχουσα βιβλιογραφία για τους «μοναχικούς λύκους» καταδεικνύει πως οι δράστες αυτών των ενεργειών συχνά εμπνέονται από πολιτικές ιδεολογίες ή ταυτίζονται με τον γενικότερο σκοπό τρομοκρατικών ομάδων. Ωστόσο, το γεγονός ότι τα άτομα αυτά δεν αποτελούν ενεργά μέλη κάποιας τρομοκρατικής οργάνωσης, δεν σημαίνει πως δεν έχουν σχετιστεί, γενικότερα, με κάποια εξτρεμιστική ομάδα ή οργάνωση στο παρελθόν (Alakoc 2017:7).

Η μελέτη κάποιων περιπτώσεων «τζιχαντιστών τρομοκρατών» (jihadi terrorists) στην Ευρώπη «γέννησε» το ερώτημα εάν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο προφίλ ατόμου που γίνεται τρομοκράτης. Σύμφωνα με τον Peter Nesser υπάρχουν ορισμένα προφίλ ισλαμιστών τρομοκρατών, τα οποία περιλαμβάνουν παράτυπους μετανάστες, πολιτικούς πρόσφυγες και ευρωπαίους που ασπάστηκαν το Ισλάμ. Οι λόγοι της μετακίνησης τους προς την τρομοκρατία ποικίλουν. Η ιδεολογία και ο ακτιβισμός είναι σημαντικοί, δεν είναι όμως οι μόνοι. Προσωπικοί λόγοι όπως δυσαρέσκεια και απογοήτευση, και άλλοι όπως η στρατολόγηση τους από συγγενείς και φίλους, μπορεί να τους οδηγήσουν στην τρομοκρατία (Nesser 2010:108-109).

Ο Tore Bjorgo, στηριζόμενος στο έργο του P. Nesser, δημιούργησε μία γενική ταξινόμηση, για τον τύπο των συμμετεχόντων στις εξτρεμιστικές οργανώσεις, με βάση τα κίνητρα τους και τα χαρακτηριστικά τους. Τους ταξινομεί σε 3 ομάδες: τους ιδεολογικούς ακτιβιστές, τους «περιπλανώμενους» μαζί με τους συνοδοιπόρους τους και τους κοινωνικά απογοητευμένους νέους. Στους ιδεολογικούς ακτιβιστές, συναντάμε τους ηγέτες, τους βετεράνους και τον προστατευόμενο του ηγέτη (leader's protégé). Στην δεύτερη ομάδα ανήκουν εκείνοι που αναζητούν φίλους, ταυτότητα και προστασία και εκείνοι που στρατολογήθηκαν. Τέλος, στην τρίτη ομάδα, στους απογοητευμένους νέους, συναντάμε άτομα που είχαν προσωπική εμπειρία διάκρισης ή δυσαρέσκειας και περιθωριοποιημένα άτομα (Bjorgo 2011:1-11).

Από τα παραπάνω φαίνεται πως διαφορετικοί τύποι προσωπικοτήτων είναι πιθανό να ριζοσπαστικοποιηθούν έχοντας διαφορετικά κίνητρα. Σε κάθε περίπτωση, ο μεγαλύτερος αριθμός αυτού του είδους τρομοκρατικών επιθέσεων τα τελευταία χρόνια δημιούργησε την ανάγκη για βαθύτερη έρευνα του φαινομένου. Στην επόμενη ενότητα θα δούμε πως τα επιμέρους χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας του «μοναχικού λύκου» επηρεάζουν την ίδια τη διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης.

1.1.Ατομική ριζοσπαστικοποίηση και το φαινόμενο «Μοναχικός Λύκος»

Ο όρος «μοναχικός λύκος» έγινε ευρέως γνωστός στα μέσα της δεκαετίας του 1990 από τον χώρο του ακροδεξιού εξτρεμισμού στην Αμερική, και τον Tom Metzger, μέλος της Ku Klux Klan, ο οποίος δημοσίευσε κείμενο στην ιστοσελίδα του με τον τίτλο «Κανόνες για Μοναχικούς Λύκους» (Laws for Lone Wolf). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Timothy McVeigh, ενός Αμερικανού βετεράνου στρατιωτικού, ο οποίος ήταν ο δράστης της βομβιστικής επίθεσης στην Οκλαχόμα, το 1995, με εκατοντάδες θύματα. Ο McVeigh εμπνεύστηκε από το μυθιστόρημα «The Turner Diaries», του William L. Pierce, ο πρωταγωνιστής του οποίου είναι «μοναχικός λύκος» (Hartleb 2020:41-49).

Κάνοντας μία ιστορική αναδρομή του όρου, συναντάμε τον Louis Beam, ο οποίος δανειζόμενος τον όρο από τον Ulius Louis Amoss, εισήγαγε την έννοια της «ακέφαλής αντίστασης» στην ακροδεξιά. Αρχικά, η έννοια της «ακέφαλής αντίστασης» προτάθηκε από τον Amoss το 1962, ο οποίος αναφερόμενος στο ενδεχόμενο επικράτησης κομμουνιστικών δυνάμεων στις ΗΠΑ, προέκρινε την υιοθέτηση της «ακέφαλής αντίστασης» ως τρόπο οργάνωσης των αντί-κομμουνιστικών ανταρτών. Κατέληξε σε αυτόν τον τρόπο οργάνωσης παρατηρώντας την ευκολία με την οποία τα κομμουνιστικά καθεστάτα διέλυαν τους (ιεραρχικούς) πυρήνες αντιφρονούντων στο ανατολικό μπλοκ. Ο L. Beam αναφέρει πως για κινήματα αντίστασης η παραδοσιακή μορφή οργάνωσης είναι άχρηστη και επικίνδυνη. Για τις δυνάμεις ασφαλείας, οι οποίες διαθέτουν το ανθρώπινο δυναμικό και τους πόρους, είναι εύκολο να εντοπίσουν και να

καταστειλουν ένα αντιστασιακό κίνημα το οποίο έχει δομήσει την οργάνωση του σε μορφή πυραμίδας. Εάν καταφέρει κάποιος να διεισδύσει στην οργάνωση, είναι εφικτό να καταστρέψει όλες τις δομές που βρίσκονται κάτω από το επίπεδο διείσδυσης και πολλές φορές, πάνω από αυτό. Για τους λόγους αυτούς, προτείνει την «ακέφαλη αντίσταση», σύμφωνα με την οποία η δομή της οργάνωσης αποτελείται από «πυρήνες φαντάσματα», χωρίς κεντρικό έλεγχο ή διεύθυνση (Kaplan 1997:5-6).

Την ανάγκη να δημιουργηθεί μία διαφορετική μορφή οργάνωσης για «αντίσταση», η οποία θα ξεπερνάει τους παραδοσιακούς σκοπέλους, ήρθε να καλύψει το φαινόμενο του «μοναχικού λύκου», δηλαδή ένα άτομο το οποίο δρα μόνο του χωρίς άνωθεν εντολές ή διασυνδέσεις με κάποια οργάνωση. Η κοινή φιλοσοφία των μελών και το γεγονός πως αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο σε συγκεκριμένες καταστάσεις, κάνει την μορφή αυτή οργάνωσης αποτελεσματική. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Amoss: *«Η ακέφαλη αντίσταση είναι παιδί της αναγκαιότητας»* (Kaplan 1997:7).

Οι «μοναχικοί λύκοι» διακρίνονται σε «πυρήνες φάντασμα» (phantom cell) και σε «εν υπνώσει πυρήνες» (sleeper cell). Στην περίπτωση του «εν υπνώσει πυρήνα», το άτομο διεισδύει σε μία κοινωνία ή οργάνωση και παραμένει ανενεργό μέχρι να δεχθεί εντολές για να αναλάβει δράση. Ενώ, ο «πυρήνας φάντασμα» είναι ένα ανεξάρτητο ενεργό άτομο, ενσωματωμένο μέσα στην κοινωνία ή στην οργάνωση και ικανό να δράσει όταν το κρίνει (αυτό-ενεργοποίηση) (Hartleb 2020:48-49).

Για κάποιους μελετητές, ο ίδιος ο όρος «μοναχικός λύκος» χρήζει αναθεώρησης. Ο όρος εμπεριέχει μία υπερβολή, διότι υποδηλώνει θανατηφόρα δράση, κάτι το οποίο δεν ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις. Επιπλέον, διαιώνίζει μία ορολογία η οποία έχει τις ρίζες της στο παρελθόν και στον χώρο του αμερικανικού ακροδεξιού εξτρεμισμού. Για τους λόγους αυτούς προτείνεται ο όρος «μοναχικός δράστης» (lone actor) (Schuurman et al. 2017:5-7). Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι ο όρος «μοναχικός λύκος» είναι εσφαλμένος, διότι δεν είναι πραγματικά «μόνος» τελικά. Ο δράστης επηρεάζεται και ενεργεί μέσα σε ένα καθορισμένο κοινωνικό πλαίσιο, ενώ έχει επαφές με άλλα άτομα και μοιράζεται τις προθέσεις του με αυτά τα άτομα.

Οι κοινωνικοί δεσμοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, από το στάδιο της ριζοσπαστικοποίησης έως και την εκτέλεση της τρομοκρατικής επίθεσης. Η παρουσία κοινωνικών δεσμών με άλλες ομάδες, κινήματα ή ριζοσπαστικά περιβάλλοντα πριν και κατά την φάση της ριζοσπαστικοποίησης, δηλώνει πως αυτά τα άτομα δεν είναι απομονωμένοι δολοφόνοι που συνειδητά επιλέγουν την απομόνωση για να προετοιμάσουν μία επίθεση. Πραγματικά μόνοι, συνήθως είναι κατά την εκτέλεση της επίθεσης και μόνο. Για τους περισσότερους το να σκοτώσεις ή να βλάψεις κάποιον προϋποθέτει να ξεπεράσεις εμπόδια που δρουν ανασταλτικά. Στην περίπτωση των «μοναχικών λύκων» αυτό γίνεται με ενθάρρυνση από τρίτους που προσπαθούν να τους πείσουν για την δικαιολογημένη χρήση βίας (Schuurman et al. 2017:5-7).

Το φαινόμενο ενισχύθηκε από τις ίδιες τις τρομοκρατικές οργανώσεις, οι οποίες παρότρυναν την ανάπτυξη του, από τις αρχές του 2000. Ακόμα και η επικράτηση του όρου ήταν αποτέλεσμα της τακτικής που ακολούθησε η Al Qaeda φέρνοντας στο προσκήνιο τις επιθέσεις από ολιγομελείς πυρήνες ή μεμονωμένα άτομα, τα οποία άντλησαν έμπνευση από την οργάνωση, χωρίς να υπάρχει κάποια άλλη σύνδεση (Watts 2012:3). Το συγκριτικό πλεονέκτημα που παρέχει η ατομική ριζοσπαστικοποίηση, δηλαδή το γεγονός ότι μπορούν να προκαλέσουν τεράστια ζημιά, ενώ είναι δύσκολο να εντοπιστούν, οδήγησε στην φαινομενική επικράτηση της έναντι της ομαδικής. Ο Marc Sageman υποστήριξε πως έχει δημιουργηθεί μία νέα γενιά τρομοκρατών, την οποία ονομάζει «ακέφαλη τζιχάντ» (leaderless jihad) (Sageman 2008:319).

Ένα άλλο πλεονέκτημα είναι, πως οι δράστες δεν χρειάζεται να λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο της τρομοκρατικής ομάδας. Είναι ελεύθεροι να δράσουν όπως εκείνοι επιθυμούν και αυτό τους κάνει πιο δημιουργικούς και, όπως υποστηρίζουν πολλοί, αυτό μπορεί να οδηγήσει σε πιο θανατηφόρες επιθέσεις. Φυσικά δεν μπορεί να παραλειφθεί ο ρόλος του διαδικτύου σε αυτή την εξέλιξη (Kaplan, Loow & Malkki 2014:5).

Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί πως οι «μοναχικοί λύκοι» είναι πιθανό να εμπνευστούν από μία τρομοκρατική οργάνωση και να δουν τον εαυτό τους σαν τους εκφραστές της, παρόλο που δεν έχουν ποτέ πραγματικά στρατολογηθεί, δεν έχουν λάβει εκπαίδευση ή βοήθεια από την οργάνωση. Για αυτόν τον λόγο, μετά από σύλληψη τους μπορεί να ισχυριστούν πως έδρασαν σαν ακτιβιστές της οργάνωσης και οι οργανώσεις με την σειρά τους να αναλάβουν την ευθύνη για την επίθεση αποκομίζοντας την δόξα χωρίς ουσιαστικά να έχουν κάποια συμμετοχή (Ganor 2021:24).

Συνοψίζοντας, το φαινόμενο του «μοναχικού λύκου» πρέπει να ιδωθεί στο πλαίσιο της εξέλιξης της σύγκρουσης και της στρατηγικής, στην οποία ολοένα και μικρότερες οντότητες καταφεύγουν σε τρομοκρατικές ενέργειες. Παρόλο που οι «μοναχικοί λύκοι» και η ριζοσπαστικοποίηση, ευρύτερα, αποτελούσε ένα παραμελημένο ερευνητικά φαινόμενο, αρκετοί ερευνητές, προσπάθησαν να απαντήσουν σε καίρια ερωτήματα γύρω από τα αίτια, τους παράγοντες και τους μηχανισμούς που ακολουθούνται, συμβάλλοντας στην προσπάθεια αντιμετώπισης του. Στην κατεύθυνση αυτή και στην προσπάθεια κατανόησης του φαινομένου, στην επόμενη ενότητα, θα καταγραφούν ορισμένα μοντέλα ριζοσπαστικοποίησης

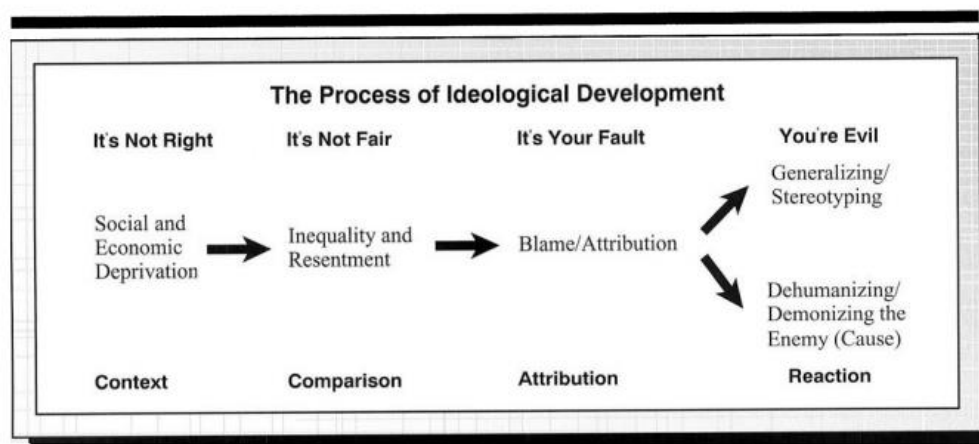
1.2. Μοντέλα ριζοσπαστικοποίησης

Έχει σημειωθεί από υπηρεσίες πληροφοριών πως, σε κάποιες περιπτώσεις, η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να πραγματοποιηθεί πολύ γρήγορα. Αυτό που συνήθως συμβαίνει είναι πως η φάση της επώασης δεν γίνεται αντιληπτή από τις αντίστοιχες υπηρεσίες και πως μόνο το τελευταίο στάδιο είναι «ορατό», όταν το άτομο βρίσκεται

κοντά στην εκδήλωση της τρομοκρατικής ενέργειας (US Bipartisan Policy Center 2011:3).

Υπάρχουν πολλά μοντέλα που επιχειρούν να αποτυπώσουν τη διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης. Σύμφωνα με το μοντέλο του Randy Borum (2003:7-10) υπάρχουν τέσσερα βήματα ριζοσπαστικοποίησης προς την τρομοκρατία. Το πρώτο είναι η αναγνώριση από το άτομο πως ένα γεγονός ή μία κατάσταση είναι λάθος. Το δεύτερο βήμα ακολουθείται από την παραδοχή πως η κατάσταση είναι άδικη. Το τρίτο βήμα πραγματώνεται όταν το άτομο θεωρεί κάποιον υπεύθυνο για την αδικία. Και τέλος, το τέταρτο βήμα, περιλαμβάνει την «δαιμονοποίηση των άλλων».

Εικόνα 1 Απεικόνιση του μοντέλου του Borum.

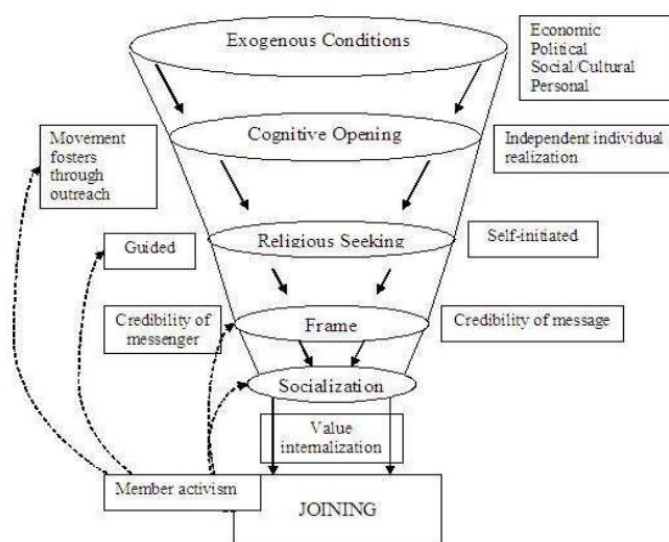

Ομοίως, οι McCauley και Moskalenko, προσεγγίζοντας το ζήτημα μέσα από κοινωνικούς και ψυχολογικούς διαχωρισμούς, αποτυπώνουν την διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης εστιάζοντας στην αλλαγή συμπεριφοράς και πεποιθήσεων αναφορικά με την επικρατούσα κατάσταση. Η συλλογιστική πορεία που ακολουθείται από τα άτομα που ριζοσπαστικοποιούνται είναι η εξής: Είμαστε ξεχωριστοί ή οι επίλεκτοι (ανωτερότητα) οι οποίοι έχουν υποστεί αδικίες (αδικία), κανένας δεν ενδιαφέρεται για εμάς ή πρόκειται να μας βοηθήσει (δυσπιστία) και η ομάδα μας βρίσκεται σε κίνδυνο εξαφάνισης (τρωτότητα) (McCauley, Moskalenko 2008:416).

Το 2005, ο Quintan Wiktorowicz, εξετάζοντας την θρησκευτική-ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση, εισήγαγε ένα μοντέλο ριζοσπαστικοποίησης, με τέσσερα στάδια, τα οποία, αν το άτομο τα ακολουθήσει, ενισχύουν την πιθανότητα ένταξης και συμμετοχής σε μία εξτρεμιστική οργάνωση. Η πρόθεση του ατόμου να εκτεθεί σε τέτοιο περιβάλλον θεωρείται προϋπόθεση και συνήθως προκαλείται μετά από κάποια κρίση ή κάποιο καταλυτικό γεγονός. Η κρίση ποικίλει και μπορεί να είναι οικονομική, κοινωνική/πολιτισμική, προσωπική και πολιτικής φύσεως. Το πρώτο στάδιο, μπορεί να προκληθεί όταν το άτομο, μετά από μία κρίση, αμφισβητήσει τις έως τότε πεποιθήσεις

του και εκδηλώσει προθυμία για αναζήτηση νέας οπτικής. Η κρίση μπορεί να προκαλέσει αυτό που ονομάζεται «γνωστικό άνοιγμα», δηλαδή την πρόθεση να μάθει περισσότερα. Παρόλο που χρειάζεται περαιτέρω έρευνα, φαίνεται πως όσο μεγαλύτερο ρόλο διαδραματίζει το Ισλάμ στην ταυτότητα ενός ατόμου, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να αναζητήσει απαντήσεις μέσα από την θρησκεία. Περνώντας έτσι στο επόμενο στάδιο του μοντέλου την «Θρησκευτική Αναζήτηση» (Religious Seeking), η οποία αποτελεί μία διαδικασία κατά την οποία το άτομο ψάχνει έναν τρόπο προκειμένου ερμηνεύσει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται και εμβαθύνει την αναζήτηση του στην θρησκεία. Στην κατεύθυνση αυτή, εάν το κίνημα στο οποίο το άτομο απευθύνεται, καταφέρει να θέσει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο (Frame), με το οποίο το άτομο ευθυγραμμίζεται, είναι πιθανό να ενστερνιστεί την νέα οπτική που του προσφέρεται. Είναι το στάδιο στο οποίο το άτομο γίνεται «ακόλουθος» και ακολουθεί την διαδικασία της κοινωνικοποίησης (Socialization) πριν την ένταξη του στην οργάνωση (Joining) (Wiktorowicz 2004:3-19).

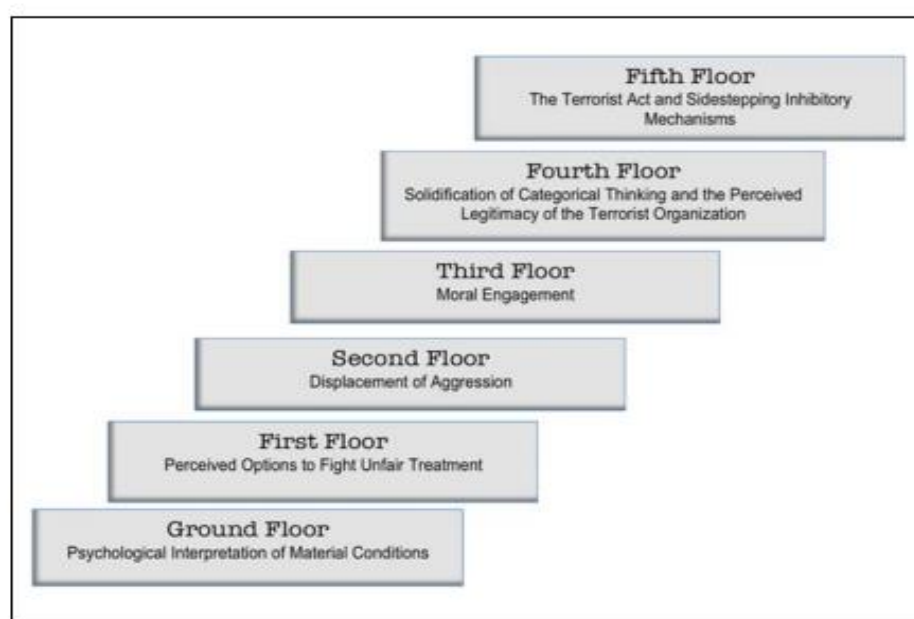
Εικόνα 2 Το διάγραμμα του Wiktorowicz .

Το 2012, ο Joshua Sinai, στο μοντέλο που ανέπτυξε, διαχωρίζει την πορεία προς την ριζοσπαστικοποίηση σε τρεις φάσεις οι οποίες είναι: 1) Ριζοσπαστικοποίηση, 2) Κινητοποίηση (μία μορφή ενεργής εμπλοκής) και 3) Δράση (τρομοκρατία). Για την φάση της ριζοσπαστικοποίησης εντοπίζει έξι ομάδες παραγόντων: προσωπικοί, πολιτικοί και κοινωνικό-οικονομικοί, ιδεολογικοί, παράγοντες στο πλαίσιο της κοινότητας, ομαδικοί και παράγοντες που επιτρέπουν τη ριζοσπαστικοποίηση παρέχοντας τα μέσα και την ευκαιρία για την πραγματοποίηση επιθέσεων (Schmid 2013:24).

Αντίστοιχα, ο Assaf Moghaddam, ανέπτυξε ένα εξελιγμένο μοντέλο το οποίο έχει την μορφή μίας «Σκάλας», περιγράφοντας έτσι τη διαδικασία της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης. Η «Σκάλα» στενεύει καθώς ανεβαίνει από το ισόγειο προς τον πέμπτο όροφο. Όπως και σε άλλα μοντέλα, υποστηρίζεται ότι τα αισθήματα δυσαρέσκειας αποτελούν θεμέλιο και καύσιμο για να μπει κάποιος στο μονοπάτι προς την τρομοκρατία. Καθώς γίνεται η μετάβαση σε υψηλότερα επίπεδα όλο και λιγότεροι άνθρωποι μετακινούνται στο επόμενο επίπεδο. Καθώς πλησιάζουμε τα ανώτερα επίπεδα συναντάμε ένα σχετικά μικρό αριθμό ανθρώπων που οδηγούνται στο σημείο να εμπλακούν στην τρομοκρατία (Moghaddam 2009:278-279).

Εικόνα 3. Το διάγραμμα του Moghaddam: “Staircase to Terrorism”

Τα μοντέλα που παρουσιάστηκαν παραπάνω περιγράφουν τα στάδια της πορείας προς την ριζοσπαστικοποίηση και θέτουν ένα ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο ένα «ευάλωτο» άτομο μπορεί να κινηθεί. Η μελέτη της βιβλιογραφίας επιβεβαιώνει τις δυσκολίες που υπάρχουν στο να δημιουργηθεί ένα προφίλ για τα άτομα που είναι πιθανό να ριζοσπαστικοποιηθούν. Με δεδομένο πως μελετάμε ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο, κρίνεται αναγκαία η περεταίρω διερεύνηση των παραγόντων που ωθούν ή έλκουν το άτομο προς την ριζοσπαστικοποίηση μέσα από διάφορα επίπεδα ανάλυσης (άτομο, περιβάλλον, κοινωνία).

1.3. Παράγοντες Ριζοσπαστικοποίησης και Επίπεδα Ανάλυσης του Φαινομένου

Η μελέτη των παραγόντων που αποτελούν τις γενεσιουργίες αιτίες της τρομοκρατίας δεν αποτελούσε εύκολο εγχείρημα, τα χρόνια που ακολούθησαν την επίθεση της 11^{ης}

Σεπτεμβρίου. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι τα αίτια της ριζοσπαστικοποίησης δεν είναι μονοπαραγοντικά, αλλά είναι μία περίπλοκη μίξη εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων ώθησης, έλξης και καταλυτικών γεγονότων που οδηγούν στην ατομική ριζοσπαστικοποίηση ή ακόμα και στην ριζοσπαστικοποίηση ομάδων (Schmid 2013:5).

Ο Peter Neumann αναφέρει πως ήταν δύσκολο να μιλήσεις για τους παράγοντες διότι υπήρχαν φωνές στη δημόσια σφαίρα συζήτησης που σε κατηγορούσαν για προσπάθεια δικαιολόγησης των τρομοκρατικών ενεργειών (Neumann 2008:2-4). Η χρήση του όρου «ριζοσπαστικοποίηση» άρχισε να γίνεται συχνότερη από τον τύπο μεταξύ του 2005 και 2007, πράγμα που δείχνει πως απέκτησε δημοτικότητα μετά την επίθεση στο Λονδίνο και την έρευνα για τους «ευάλωτους» νέους στη Δύση που ριζοσπαστικοποιήθηκαν και εντάχθηκαν σε τρομοκρατικές οργανώσεις (Sedgwick 2010:480). Για να μελετηθούν οι παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης που οδηγούν στην τρομοκρατία, πρέπει να αναλυθούν σε επίπεδο ατόμου, σε επίπεδο ομάδας και σε επίπεδο κοινωνίας-κράτους.

Επομένως, οι παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης μπορούν να αναζητηθούν στο πλαίσιο 3 επιπέδων ανάλυσης:

- το **μικρο-επίπεδο** (micro-level), το οποίο εστιάζει στο άτομο. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει ζητήματα ταυτότητας, αποτυχημένης ενσωμάτωσης, αισθήματα αποξένωσης, περιθωριοποίησης, αποστέρησης και στιγματισμού συχνά συνδυασμένα με θυμό και αισθήματα εκδίκησης.
- Το **μεσο-επίπεδο** (meso-level), το οποίο εξετάζει το ρόλο του ριζοσπαστικού περιβάλλοντος (radical milieu) και των εξτρεμιστικών ομάδων. Αναφέρεται στο περιβάλλον όπου μπορούν να βρεθούν υποστηρικτές και το οποίο λειτουργεί ως σημείο εκκίνησης και ως ο συνδετικός κρίκος που λείπει μεταξύ της ομάδας αναφοράς στην οποία απευθύνονται οι τρομοκράτες και των αδικιών από τις οποίες πλήττονται. Μέσα από αυτή τη διαδικασία μπορούν να ριζοσπαστικοποιηθούν νέοι και να οδηγηθούν στην ένταξη σε τρομοκρατικές οργανώσεις.
- Το **μακρο-επίπεδο** (macro-level), το οποίο πραγματεύεται τους παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης σε σχέση με τον ρόλο και τις πολιτικές του κράτους. Ειδικότερα, εξετάζει την ριζοσπαστικοποίηση της κοινής γνώμης και των κομμάτων, αναφέρεται στις δράσεις των κυβερνήσεων και στις σχέσεις της κοινωνίας με τα μέλη και τις μειονότητες, κυρίως με μετανάστες της διασποράς, οι οποίοι βρίσκονται εγκλωβισμένοι μεταξύ δύο πολιτισμών, στρεφόμενοι κατά της ίδιας της κοινωνίας της οποίας είναι μέλη. Εξετάζει ακόμα την έλλειψη κοινωνικό-οικονομικών ευκαιριών για ολόκληρα τμήματα της κοινωνίας, το οποίο οδηγεί στην κινητοποίηση και στην ριζοσπαστικοποίηση (Ελευθεριάδου 2022:19).

Το πρώτο επίπεδο ανάλυσης, ερευνά πως «ευάλωτα» άτομα στη Δύση ωθούνται στη ριζοσπαστικοποίηση από συναισθήματα και προσωπικές ματαιώσεις. Το δεύτερο επίπεδο εξετάζει το ριζοσπαστικό περιβάλλον και, πιο ειδικά, αναφέρεται σε

οργανώσεις που προσφέρουν, σε όσους είναι πρόθυμοι να ακολουθήσουν το μονοπάτι αυτό, συντροφικότητα και αδελφοσύνη. Το τρίτο επίπεδο μελετά τις πολιτικές των κυβερνήσεων. Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε πως κάθε ένα από τα επίπεδα ανάλυσης μας φέρνει πιο κοντά στην αναζήτηση των απαντήσεων για τα κοινωνικό-ψυχολογικά αίτια της ριζοσπαστικοποίησης (Schmid 2013:5).

Επιχειρώντας μία συστηματική αναθεώρηση, οι Vergani, Iqbal, Ibahar και Barton (Vergani, Iqbal et.al 2018:861-864) συγκέντρωσαν δεδομένα από μελέτες, που έγιναν μεταξύ του 2001 και του 2015. Στην έρευνα τους κατέληξαν σε δύο τύπους ριζοσπαστικοποίησης: την συμπεριφορική (*behavioral radicalization*) και την γνωστική ριζοσπαστικοποίηση (*cognitive radicalization*). Αναφορικά με τους παράγοντες, τους χωρίζουν σε 3 κατηγορίες: **παράγοντες ώθησης** (*push factors*), **έλξης** (*pull factors*) και **προσωπικούς παράγοντες** (*personal factors*).

Πιο συγκεκριμένα οι **παράγοντες ώθησης** καλύπτουν όλες τις βασικές δομικές αιτίες της τρομοκρατίας οι οποίες οδηγούν τα άτομα να καταφύγουν στη βία και περιλαμβάνουν για παράδειγμα την κρατική καταπίεση, τη σχετική αποστέρηση, τη φτώχεια και την αδικία. Η ανάλυση των παραγόντων αυτών γίνεται σε **μακρο-επίπεδο**. Οι **παράγοντες έλξης** εστιάζουν στις τρομοκρατικές οργανώσεις και τον τρόπο ζωής των μελών τους, ο οποίος φαντάζει ελκυστικός σε κάποιους ανθρώπους. Περιλαμβάνει, για παράδειγμα, την ιδεολογία, την αίσθηση του ανήκειν σε μία ομάδα, τους μηχανισμούς της ομάδας, και άλλα κίνητρα. Σε αυτή την περίπτωση η ανάλυση γίνεται σε **μεσο-επίπεδο** (*radical milieu*). Οι **προσωπικοί παράγοντες** περιλαμβάνουν ατομικά χαρακτηριστικά τα οποία κάνουν τα άτομα πιο ευάλωτα στην ριζοσπαστικοποίηση. Τέτοια είναι η ψυχολογική διαταραχή, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και οι τραυματικές εμπειρίες. Η ανάλυση των προσωπικών παραγόντων γίνεται σε **μικρο-επίπεδο**.

Στην πραγματικότητα, και οι 3 κατηγορίες παραγόντων είναι πολύ στενά συνδεδεμένες. Οι παράγοντες ώθησης, οι οποίοι καθορίζουν το πλαίσιο και τις δομικές συνθήκες, συχνά αποτελούν και τις βασικές αιτίες πρόκλησης των προσωπικών παραγόντων και παραγόντων ώθησης. Για παράδειγμα, μία δομική κατάσταση όπως η φτώχεια, μπορεί να επηρεάσει την προσωπική κατάσταση δημιουργώντας απόγνωση. Στη συνέχεια ενισχύονται οι παράγοντες έλξης διότι το άτομο θα αναζητήσει υλικά κίνητρα ή την αίσθηση του ανήκειν σε μία ομάδα. Γίνεται κατανοητό, πως η ριζοσπαστικοποίηση λαμβάνει χώρα, κατά κύριο λόγο, στον κοινωνικό ιστό με αποτέλεσμα οι παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης να αλληλοεπιδρούν (Vergani et al. 2018:856-857). Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως οι συμμετέχοντες στην οργάνωση της Al-Shabab, δήλωσαν πως ένας συνδυασμός παραγόντων ώθησης, έλξης και προσωπικών παραγόντων τους οδήγησε στην ένταξη τους στην οργάνωση (Hassan 2012:14).

Συνολικά μπορούμε να πούμε πως, η προσθήκη των επιπέδων ανάλυσης και των παραγόντων αναμφίβολα βελτιώνει την κατανόηση του φαινομένου της ριζοσπαστικοποίησης. Ωστόσο, οι παράγοντες μόνοι τους, αδυνατούν να εξηγήσουν πως αυτοί συνδέονται, αλληλοεπιδρούν και εν τέλει καθοδηγούν την πορεία ριζοσπαστικοποίησης σε κάθε περίπτωση. Την λύση στο πρόβλημα αυτό προσφέρουν McCauley και Moskalenko, οι οποίοι προτείνουν ένα μοντέλο ανάλυσης της ριζοσπαστικοποίησης, το οποίο παρουσιάζει το φαινόμενο ως πολλαπλές διαδικασίες ή μηχανισμούς που εκτυλίσσονται σε διάφορα επίπεδα.

2. Μηχανισμοί Ριζοσπαστικοποίησης

Οι **μηχανισμοί ριζοσπαστικοποίησης** των McCauley και Moskalenko, σε σχέση με τα **μοντέλα ριζοσπαστικοποίησης**, προσεγγίζουν το φαινόμενο πολυδιάστατα, ενσωματώνοντας τους παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης και τα επίπεδα ανάλυσης τους, κάνοντας τον διαχωρισμό σε επίπεδο ατόμου, ομάδας και μάζας (McCauley, Moskalenko 2008:418). Από τις τρεις κατηγορίες παραγόντων ριζοσπαστικοποίησης (ώθησης, έλξης, προσωπικοί) οι παράγοντες έλξης, είναι αυτοί στους οποίους εντοπίζονται κάποιες διαφορές κατά την διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης. Η ανάλυση των παραγόντων έλξης γίνεται σε μεσο-επίπεδο, στο οποίο εξετάζεται η επίδραση του ριζοσπαστικού περιβάλλοντος (radical milieu) και των εξτρεμιστικών οργανώσεων στον τρόπο ριζοσπαστικοποίησης, επομένως και στην παραγόμενη τρομοκρατία. Στην περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης παρατηρείται έμμεση επίδραση μέσω του ριζοσπαστικού περιβάλλοντος και υποκουλτούρας. Στην ομαδική ριζοσπαστικοποίηση έχουμε την άμεση επίδραση της εξτρεμιστικής οργάνωσης και των μηχανισμών ριζοσπαστικοποίησης σε επίπεδο ομάδας. Τέλος, στο επίπεδο της μάζας, η επίδραση κινείται στο όριο μεταξύ μεσο-επιπέδου και μακρο-επιπέδου. Συνεπώς, παρατηρείται ότι στο μεσο-επίπεδο, ο τρόπος ριζοσπαστικοποίησης αλλάζει από το ατομικό στο ομαδικό επίπεδο, άρα αναμένεται να αλλάξει και το είδος της τρομοκρατίας. Συνολικά, για το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης, σημειώνεται πως δεν υπάρχουν διακριτά όρια μεταξύ των παραγόντων ριζοσπαστικοποίησης, των επιπέδων ανάλυσης και των μηχανισμών παρά μία συνεχή αλληλεπίδραση. Άλλωστε, αυτή ακριβώς είναι και η δυσκολία που συναντάνε και οι μελετητές του φαινομένου.

Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα υπάρχουν 12 μηχανισμοί ριζοσπαστικοποίησης σε **ατομικό**, **ομαδικό** και σε **μαζικό επίπεδο**, οι οποίοι συχνά λειτουργούν σε συνδυασμούς. Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής θα μελετηθούν οι μηχανισμοί μόνο σε επίπεδο ατόμου και ομάδας.

Εικόνα 4. Μηχανισμοί Ριζοσπαστικοποίησης κατά τους McCauley και Moskalenko.

Level of radicalization	Mechanism
Individual	1. Personal victimization 2. Political grievance
Group	3. Joining a radical group—the slippery slope 4. Joining a radical group—the power of love 5. Extremity shift in like-minded groups 6. Extreme cohesion under isolation and threat 7. Competition for the same base of support 8. Competition with state power—condensation
Mass	9. Within-group competition—fissioning 10. Jujitsu politics 11. Hate 12. Martyrdom

2.1.Ατομική Ριζοσπαστικοποίηση

Αναφερόμενοι στο *μικρο-επίπεδο* ανάλυσης, έχουν διατυπωθεί 4 μηχανισμοί ατομικής ριζοσπαστικοποίησης σύμφωνα με τους μελετητές:

1.Ατομική ριζοσπαστικοποίηση ως απόρροια προσωπικής θυματοποίησης.

Αυτή η περίπτωση αναφέρεται περισσότερο στις περιπτώσεις τρομοκρατικών επιθέσεων αυτοκτονίας. Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις επιθέσεων που οι δράστες αναζητούσαν εκδίκηση για προσωπικές εμπειρίες στις οποίες υπήρξαν θύματα βιασμών, απώλεσαν αγαπημένα πρόσωπα ή δέχτηκαν άλλες φρικαλέες πράξεις. Ως παράδειγμα για αυτή την περίπτωση θα μπορούσαν να αναφερθούν οι επιθέσεις από τις λεγόμενες «Μαύρες Χήρες» στην Τσετσενία, οι οποίες έψαχναν εκδίκηση για τον βιασμό που υπέστησαν από Ρώσους και την δολοφονία οικείων τους (McCauley, Moskalenko 2008:418).

2.Ατομική ριζοσπαστικοποίηση ως απόρροια πολιτικής δυσαρέσκειας.

Ένα άτομο μπορεί να οδηγηθεί σε βίαιες ενέργειες αντιδρώντας σε πολιτικά γεγονότα. Τέτοιες προπτώσεις εκδήλωσης πολιτικής βίας, κατά τις οποίες ένα άτομο ενεργεί μόνο του και όχι ως μέλος κάποιας ομάδας είναι σχετικά σπάνιες. Σε αυτές τις περιπτώσεις το άτομο είναι πιθανό να σχετίζεται με κάποιο ευρύτερο ιδεολογικό κίνημα. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, σε αυτή την κατηγορία, και περισσότερο από άλλες κατηγορίες ριζοσπαστικοποίησης, είναι πιθανή η ύπαρξη κάποιου βαθμού ψυχοπάθειας, όπως στην περίπτωση του Ted Kaczynski (The Unabomber). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η ατομική δυσαρέσκεια με την πολιτική κάποιες φορές αλληλοκαλύπτονται και είναι δύσκολο να τις διαχωρίσεις. Τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να δημιουργηθούν μετά από ρατσιστική συμπεριφορά σε ένα άτομο, το οποίο ταυτόχρονα έχει και πολιτική προέκταση.

3.Ατομική ριζοσπαστικοποίηση μέσω ένταξης σε μία ριζοσπαστική ομάδα-«Ο Ολισθηρός Δρόμος»

Συνήθως η εξέλιξη ενός νέου μέλους μέσα σε μία τρομοκρατική ομάδα είναι μία αργή και σταδιακή διαδικασία. Γενικότερα, κοινωνικά πειράματα έχουν δείξει την ανάγκη του ατόμου να δικαιολογήσει τον εαυτό του μετά από μία ανόητη πράξη. Το συμπέρασμα είναι πως είναι ευκολότερο να βρίσκεις λόγους για αυτά που κάνεις, από το να κάνεις αυτά για τα οποία υπάρχουν λόγοι (Sabini 1995:5). Η δύναμη του να πείθεις τον εαυτό σου βήμα-βήμα, έχει μελετηθεί στην κοινωνική ψυχολογία. Η αυτό-ριζοσπαστικοποίηση εμφανίζεται σαν ένας «ολισθηρός δρόμος» με αυξανόμενες ακραίες συμπεριφορές, συνδυασμένες με ακραίες δικαιολογίες οι οποίες κάνουν ακόμα πιο «ολισθηρό το δρόμο».

4.Ατομική ριζοσπαστικοποίηση μέσω ένταξης σε μία ριζοσπαστική ομάδα-«Η Δύναμη της Αγάπης»

Η εμπιστοσύνη καθορίζει το δίκτυο μέσα από το οποίο οι τρομοκράτες στρατολογούν άτομα, αλλά η «αγάπη» συχνά καθορίζει το ποιος θα γίνει μέλος της οργάνωσης. Η ώθηση της ρομαντικής και συντροφικής «αγάπης» μπορεί να είναι ισχυρή, οδηγώντας άτομα στην ένταξη τους σε τρομοκρατικές οργανώσεις. Αυτό το «μονοπάτι» προς την ριζοσπαστικοποίηση έχει λάβει την μεγαλύτερη προσοχή στην πρόσφατη θεώρηση για την τρομοκρατία (Sageman 2004:505-507). Επομένως, η αφοσίωση στους συντρόφους μπορεί να οδηγήσει μία ομάδα φίλων στο να ενταχθούν σε τρομοκρατική οργάνωση. Μάλιστα, μετά την ένταξη τους στην ριζοσπαστική ομάδα, η «αγάπη» για τους φίλους και συντρόφους είναι πιθανό να αυξηθεί, διότι οι κοινοί στόχοι και οι κοινές απειλές τείνουν να αυξάνουν περαιτέρω την συνεκτικότητα της οργάνωσης (McCauley, Moskalenko 2008:421).

2.2.Ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας

Η ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας διέπεται από κοινωνικές νόρμες οι οποίες περιγράφουν την λειτουργία του ατόμου μέσα σε μια ομάδα. Οι επιλογές του ατόμου καθορίζονται από ένα πλαίσιο επιλογής, βασισμένο στην λογική. Πολιτικοί επιστήμονες τονίζουν πως τα άτομα είναι διστακτικά στο να αναλάβουν ατομική δράση προς όφελος της ομάδας. Αυτό αποτελεί το λεγόμενο «πρόβλημα του λαθρεπιβάτη» (free-rider problem) και είναι ένα φαινόμενο το οποίο συμβαίνει επειδή όλα τα μέλη θα απολαύσουν τα οφέλη από την κινητοποίηση, ενώ μόνο εκείνοι που έδρασαν πραγματικά αναλαμβάνουν το κόστος. Προκειμένου να κινητοποιήσει τα μέλη της ώστε να αναλάβουν δράση, η ομάδα μπορεί να ασκήσει πίεση, τιμωρώντας την αδράνεια, με βάση εσωτερικούς κανόνες που έχει ορίσει (Appelbaum, Katz 2007:31-34).

Ειδικά, όταν αναφερόμαστε σε μικρές ομάδες, όπου η ομαδική συνείδηση επικαλύπτει την ατομική ηθική και την ατομική επιλογή, είναι δύσκολο τα μέλη να διαχωρίσουν την ατομική επιλογή από την επιλογή της ομάδας. Πιο συγκεκριμένα, σε μικρές πρόσωπο-με-πρόσωπο ομάδες όπου όλοι γνωρίζονται και η συμπεριφορά των μελών είναι ορατή από όλους, γίνεται πιο εύκολη η απόλυτη ταύτιση με την ομάδα. Αυτός είναι ο λόγος που η ριζοσπαστικοποίηση και η τρομοκρατία ακολουθούν την διαδικασία της δημιουργίας μικρών ομάδων. Οι μικρές αυτές ομάδες, κάποιες φορές, συνδέονται με την οργάνωση, όχι όμως πάντα. Η Al Qaeda ήταν μία οργάνωση η οποία με την ρητορική της ενθάρρυνε την δημιουργία αυτόνομων πυρήνων. Για παράδειγμα οι βομβιστές της Μαδρίτης ήταν περισσότερο αυτόνομη ομάδα παρά ένας πυρήνας ενσωματωμένος στην Al Qaeda (McCauley, Moskalenko 2008:417).

5. Ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας αποτελούμενης από ομοϊδεάτες.

Η συζήτηση μεταξύ των ατόμων μιας ομάδας με παρόμοιες αξίες, οδηγούν την ομάδα σε μετατόπιση προς πιο ακραίες απόψεις. Η στροφή προς τις ακραίες απόψεις γίνεται προς την πλευρά με την οποία συμφωνούν τα περισσότερα άτομα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί μία αντιπολεμική οργάνωση στην Αμερική, η Weather Underground, την δεκαετία του 1970, η οποία μέσα από ένα δια-ομαδικό ανταγωνισμό έγινε πιο ριζοσπαστική και οδηγήθηκε στην τρομοκρατία.

6. Ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας υπό συνθήκες απομόνωσης και απειλής.

Κατά την λειτουργία του μηχανισμού αυτού, δημιουργείται μία ισχυρή συνοχή η οποία αναπτύσσεται μέσα στο πλαίσιο μικρών ομάδων. Ο συνδυασμός απομόνωσης της ομάδας, με την παρουσία εξωτερικής απειλής δημιουργεί ισχυρές τάσεις συνοχής μέσα στην ομάδα. Φυσικά, η διαδικασία αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό και των τρομοκρατικών πυρήνων όπου η πίεση για αποδοχή και συναίνεση με τον σκοπό της ομάδας είναι μεγάλη. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η στρατιωτική εκπαίδευση η οποία στοχεύει στην κοινή αποδοχή ενός σκοπού από όλους τους συντρόφους.

7. Ομαδική ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ανταγωνισμού για την ίδια βάση υποστηρικτών.

Ομάδες οι οποίες ανταγωνίζονται άλλες ομάδες, έχοντας ίδιο σκοπό και απευθυνόμενες στο ίδιο κοινό, οδηγούνται σε πιο ριζοσπαστικές ενέργειες με σκοπό να κερδίσουν υποστήριξη. Μία άλλη πτυχή του ανταγωνισμού αυτού είναι και η αύξηση της βίας εναντίον ανταγωνιστών, μέσα στο πλαίσιο της ομάδας, οι οποίοι εκλαμβάνονται και λειτουργούν όπως μία εξωτερική απειλή. Ο κύκλος βίας μέσα στην ομάδα οδηγεί σε αύξηση της συνοχής. Παράδειγμα αποτελεί η οργάνωση «Τίγρεις του Ταμίλ» (Tamil Tigers), η οποία προχώρησε σε εσωτερική εκκαθάριση δολοφονώντας μέλη της.

8. Ομαδική ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ανταγωνισμού με την κρατική εξουσία-Συσπείρωση.

Το αποτέλεσμα της συνεχούς αναβάθμισης βίας μεταξύ ομάδων διαδηλωτών και της κρατικής εξουσίας είναι να οδηγηθούν ορισμένα άτομα ή ομάδες στην ριζοσπαστικοποίηση και κάποιες φορές στον βίαιο εξτρεμισμό. Έχει παρατηρηθεί πως μέρος ομάδων διαδηλωτών ριζοσπαστικοποιήθηκαν και δημιούργησαν τρομοκρατικούς πυρήνες. Οι «Ερυθρές Ταξιαρχίες» στην Ιταλία, την δεκαετία του 1970, δημιουργήθηκαν από κίνημα αριστερών διαδηλωτών, που βίωσαν την κρατική καταστολή. Στην περίπτωση αυτή, η ριζοσπαστικοποίηση εξαρτάται από το πόσο ισχυροί είναι οι δεσμοί μεταξύ των ατόμων, και ειδικότερα με τα άτομα που υποφέρουν από την κρατική βία.

9.Ομαδική ριζοσπαστικοποίηση με ανταγωνισμό εντός της ομάδας-Διάσπαση.

Από την μία πλευρά οι ριζοσπαστικοποιημένες ομάδες αναπτύσσουν ισχυρή συνοχή και πίεση στα μέλη για απόλυτη συμφωνία με την ομάδα, έχοντας πάντα στο κάδρο μία εξωτερική απειλή. Από την άλλη πλευρά, από την σκοπιά της δυναμικής που αναπτύσσεται μέσα στις ριζοσπαστικοποιημένες ομάδες, κάποιες φορές εμφανίζεται μία τάση για διαφωνία και διάσπαση της ομάδας. Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα, όπου η ενδο-ομαδική σύγκρουση οδήγησε στην απόσχιση και στην δημιουργία άλλων ομάδων. Ωστόσο, στις συμπαγείς αυτές ομάδες η εκδήλωση διαφωνίας ή διάσπασης οδηγεί σε κλιμάκωση τους βίας εντός τους ομάδας και εναντίον των συντρόφων τους, φτάνοντας ακόμα και στα βασανιστήρια. Τέτοια ήταν η τύχη 14 μελών του Ενωμένου Κόκκινου Στρατού στην Ιαπωνία, το 1972, οι οποίοι βρέθηκαν δολοφονημένοι και διαμελισμένοι (McCauley, Moskalenko 2008:426).

Συνοψίζοντας, αξίζει να σημειώσουμε πως οι μηχανισμοί που αναφέρθηκαν δεν είναι οι μοναδικοί και πως θα ανακαλυφθούν και άλλοι στην πορεία. Είναι δύσκολο ένας μηχανισμός μόνο να εξηγήσει την πορεία προς την ριζοσπαστικοποίηση. Εξετάζοντας περιπτώσεις ριζοσπαστικοποίησης, συνήθως εντοπίζονται πολλαπλοί μηχανισμοί, στην πορεία προς την εκδήλωση τρομοκρατικής ενέργειας. Από όλους τους μηχανισμούς ριζοσπαστικοποίησης, μόνο δύο περιπτώσεις μηχανισμών μπορούν, μόνοι τους, να οδηγήσουν ένα άτομο στην τρομοκρατία. Η περίπτωση *ατομικής ριζοσπαστικοποίησης με την ένταξη σε μία ριζοσπαστική ομάδα, ο «ολισθηρός δρόμος»*, είναι μηχανισμός αυτό-ριζοσπαστικοποίησης μέσα από την αυτό-δικαιολόγηση, κατά την οποία νέες πεποιθήσεις και αξίες υιοθετούνται από το άτομο προκειμένου να εκλογικεύσει την συμπεριφορά του. Ο δεύτερος μηχανισμός ανήκει στην ομαδική ριζοσπαστικοποίηση και είναι η *ομαδική ριζοσπαστικοποίηση σε ομάδα με ομοϊδέατες*. Στην περίπτωση αυτή, τα άτομα ανταγωνίζονται για την αποδοχή εντός της ομάδας. Οι υπόλοιποι μηχανισμοί είναι περισσότερο μηχανισμοί αντίδρασης διότι οι ενέργειες των ατόμων είναι πράξεις αντίδρασης. Για παράδειγμα, τα άτομα αντιδρούν στην προσωπική θυματοποίηση, στην δυσαρέσκεια, στις κρατικές ενέργειες (McCauley, Moskalenko 2008:429-430).

3. Διαφορές στις επιθέσεις «μοναχικών λύκων» με επιθέσεις από τρομοκρατικές ομάδες

Αφού ολοκληρώσαμε την ανάλυση μας για την ατομική ριζοσπαστικοποίηση και την ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας θα επιχειρήσουμε τώρα να αναδείξουμε τις ειδοποιούς διαφορές, που έχουν καταγραφεί με βάση τις επιθέσεις, αυτών των δύο ειδών τρομοκρατίας. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία σημειώνει διαφορές: σε επίπεδο σχεδιασμού και προετοιμασίας των επιθέσεων, σε επίπεδο πολυπλοκότητας των επιθέσεων, στους στόχους που επιλέγουν να πλήξουν, στα όπλα που χρησιμοποιούν στις επιθέσεις, στη θνησιμότητα που επιφέρουν οι επιθέσεις τους, στα επιχειρησιακά μέτρα ασφαλείας που λαμβάνουν και στα κίνητρα που τους οδηγούν στην τρομοκρατία.

Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, σε επίπεδο σχεδιασμού και προετοιμασίας των επιθέσεων, εντοπίζονται κάποιες διαφορές. Ο σχεδιασμός περιλαμβάνει την κατασκευή εκρηκτικών μηχανισμών, την εύρεση όπλων, την επιλογή του στόχου και γενικά όλες τις ενέργειες που απαιτούνται ώστε να ξεπεραστούν τα εμπόδια και να πραγματοποιηθεί η τρομοκρατική επίθεση. Φαίνεται πως το στάδιο του σχεδιασμού διαρκεί περισσότερο για τους «μοναχικούς λύκους» σε σχέση με τις τρομοκρατικές ομάδες. Σύμφωνα με έρευνα, οι «μοναχικοί λύκοι», κατά μέσο όρο, είχαν μεγαλύτερη διάρκεια ζωής ως τρομοκράτες από ότι οι τρομοκρατικές ομάδες. Η διάρκεια ζωής αναφέρεται, στο διάστημα από την πρώτη προπαρασκευαστική τους ενέργεια μέχρι την σύλληψη τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Anders Breivik, ο οποίος σχεδίαζε την επίθεση του για μία σχεδόν δεκαετία (Smith et al. 2015:105).

Σε επίπεδο προετοιμασίας, το συγκριτικό πλεονέκτημα που έχουν οι τρομοκρατικές ομάδες σε υλικοτεχνικό εξοπλισμό, χρηματοδότηση και εξειδίκευση τους επιτρέπει να οργανώσουν πολυπλοκότερες επιθέσεις με πιο «δύσκολους» στόχους, όπως πολιτικούς και κυβερνητικά κτήρια. Απεναντίας, οι «μοναχικοί λύκοι» έχουν περιορισμένο πλαίσιο εφικτών στόχων και, συνήθως, επιλέγουν απλούς πολίτες και γενικά εύκολους στόχους (soft targets), ώστε οι πιθανότητες επιτυχίας της επίθεσης να είναι υψηλότερες. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν περιπτώσεις όπου οι στόχοι που επιλέχθηκαν είχαν γεωγραφικά κριτήρια και βρισκότουσαν μέσα στα όρια της περιοχής όπου ζούσε ο δράστης. Κάτι αντίστοιχο δεν έχει παρατηρηθεί για τις τρομοκρατικές ομάδες, οι οποίες έχουν μεγαλύτερη ευκολία να επιχειρούν σε μεγαλύτερη ακτίνα (Kenyon et al. 2021:16-17).

Ένας άλλος τομέας όπου παρατηρούνται διαφορές είναι τα μέσα/όπλα που χρησιμοποιούνται κατά τις τρομοκρατικές επιθέσεις. Οι «μοναχικοί λύκοι»

χρησιμοποιούν συχνότερα πυροβόλα όπλα και αυτοσχέδιες βόμβες. Αυτό βέβαια εξαρτάται και από την διαθεσιμότητα των όπλων σε κάθε χώρα και το ποσοστό οπλοκατοχής. Συνεπώς, οι επιθέσεις με πυροβόλο όπλο είναι πιθανότερο να συμβούν σε χώρες με μεγάλο ποσοστό οπλοκατοχής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μελέτη που αναφέρει ότι οι τρομοκρατικές επιθέσεις με χρήση πυροβόλων όπλων επιφέρουν περισσότερους θανάτους σε σχέση με επιθέσεις χωρίς πυροβόλο όπλο σε ένα δείγμα 15 χωρών, εξαιρουμένων των ΗΠΑ. Εάν συγκρίνουμε τις 15 αυτές χώρες με τις ΗΠΑ, παρατηρούμε ότι, οι επιθέσεις στις οποίες χρησιμοποιήθηκε πυροβόλο όπλο, ήταν περισσότερο θανατηφόρες στις ΗΠΑ. Αυτό ίσως οφείλεται στην μεγάλη διαθεσιμότητα όπλων στις ΗΠΑ, στο μεγάλο ποσοστό οπλοκατοχής και στις αυξημένες δεξιότητες στη χρήση όπλων που έχει ο μέσος Αμερικάνος (Phillips 2017:544).

Στον ευρωπαϊκό χώρο, σε επιθέσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Μεγάλη Βρετανία το αποτέλεσμα ήταν 2 νεκροί και 17 τραυματίες. Ωστόσο, σε καμία επίθεση οι απώλειες δεν προκλήθηκαν από πυροβόλο όπλο. Ενώ αντίστοιχα, στην Γαλλία και στην Γερμανία σχεδόν όλες οι επιθέσεις πραγματοποιήθηκαν με πυροβόλο όπλο, το οποίο και προκάλεσε θανάτους και τραυματισμούς θυμάτων. Το ενδιαφέρον είναι πως το ποσοστό οπλοκατοχής στη Γαλλία και στην Γερμανία είναι πολύ μεγαλύτερο από ότι στην Μεγάλη Βρετανία (6,5 άδειες οπλοκατοχής ανά 100.000 κατοίκους στην Μεγάλη Βρετανία έναντι 30 ανά 100.000 κατοίκους στις χώρες Γαλλία και Γερμανία). Επομένως, βλέπουμε πως ακόμα και μικρές διαφορές στο ποσοστό οπλοκατοχής έχουν μεγάλο αντίκτυπο στην απώλεια ανθρώπινων ζωών (Ellis et al. 2016:35).

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει πολύ την θνησιμότητα των επιθέσεων είναι η χρήση όπλων μαζικής καταστροφής όπως χημικά, βιολογικά και πυρηνικά όπλα. Με βάση την συζήτηση έως τώρα, η δυνατότητα αυτή παρέχεται περισσότερο στις τρομοκρατικές ομάδες σε σχέση με τους «μοναχικούς λύκους». Σε περίπτωση όμως που δινόταν αυτή η δυνατότητα σε «μοναχικό λύκο» θα άλλαζαν οι ισορροπίες διότι δεν θα δεσμευόταν από τους περιορισμούς που έχουν οι τρομοκρατικές ομάδες. Ο «μοναχικός λύκος» λειτουργεί χωρίς πλαίσιο κανόνων που να τον περιορίζει, ενώ οι τρομοκρατικές οργανώσεις έχουν περιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, η χρήση όπλων μαζικής καταστροφής για τις τρομοκρατικές οργανώσεις εμπεριέχει δύο μεγάλους κινδύνους. Πρώτον, μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στους υποστηρικτές της οργάνωσης και να απωλέσει την κοινωνική της βάση. Δεύτερον, φοβάται την σφοδρή αντίδραση την κυβέρνησης η οποία θα θέσει την επιβίωση της οργάνωσης σε κίνδυνο (Phillips 2017:536).

Για την θνησιμότητα των επιθέσεων τα ευρήματα καταδεικνύουν πως οι «μοναχικοί λύκοι» εμπλέκονται σε μικρότερης κλίμακας επιθέσεις συγκριτικά με τις τρομοκρατικές ομάδες. Ο Phillips μελετώντας 263 περιπτώσεις σε 15 χώρες σχολίασε πως οι επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους» ήταν λιγότερο θανατηφόρες από τις επιθέσεις τρομοκρατικών ομάδων (Phillips 2017:536). Μάλιστα, αναφέρεται πως οι βομβιστικές επιθέσεις στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα, το 1996, και η

επίθεση στον μαραθώνιο της Βοστώνης, το 2013, ήταν αξιοσημείωτα καταστροφικές σε σχέση με άλλες επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους». Αντίστοιχα, οι τρομοκρατικές ομάδες, στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν την υποστήριξη από το κοινό στο οποίο απευθύνονται και να δώσουν κίνητρο στα μέλη τους, θα συνεχίσουν να πραγματοποιούν μεγάλης κλίμακας και πιο καταστροφικές επιθέσεις.

Οι τρομοκρατικές ομάδες, εκτός από την πίεση που τους ωθεί στο να πραγματοποιήσουν τέτοιες επιθέσεις, έχουν και την δυνατότητα να τις ολοκληρώσουν τόσο σε επίπεδο υλικοτεχνικής υποστήριξης όσο και σε επίπεδο ατόμων και εξειδίκευσης. Αντίθετα, ο «μοναχικός λύκος» είναι μόνος του κατά το στάδιο της εκτέλεσης της επίθεσης. Επιπλέον, η τρομοκρατική ομάδα μπορεί να αντέξει μία ενδεχόμενη σύλληψη ή απώλεια ενός μέλους της, ενώ ο «μοναχικός λύκος» όχι. Η εμπειρία που αποκτά η τρομοκρατική ομάδα μέσα από τις επιθέσεις της επιστρέφει ως εμπειρία για την ομάδα και της δίνει τη δυνατότητα να βελτιωθεί κάνοντας την ικανή για ακόμα πιο καταστροφικές τρομοκρατικές επιθέσεις στο μέλλον. Τα πλεονεκτήματα που έχουν οι τρομοκρατικές ομάδες εξηγούν προσπάθειες «μοναχικών λύκων» να υποστηρίξουν ότι εκπροσωπούν κάποια τρομοκρατική ομάδα, μετά από τρομοκρατικές επιθέσεις. Για παράδειγμα, ο Kaczynski (The Unabomber) έγραψε το μανιφέστο του στο τρίτο πρόσωπο και υποστήριξε ότι εκπροσωπεί το «Λέσχη της Ελευθερίας» (Freedom Club), θεωρώντας ίσως ότι οι οργανώσεις προκαλούν περισσότερο φόβο (Phillips 2017:537).

Μία άλλη διαφορά μεταξύ των δύο υπό εξέταση περιπτώσεων αναφέρεται στο κίνητρο το οποίο ωθεί στην διάπραξη των τρομοκρατικών επιθέσεων. Φαίνεται πως ενώ για τις τρομοκρατικές ομάδες η ιδεολογία είναι αυτή που οδηγεί στις επιθέσεις, για τους «μοναχικούς λύκους» δεν είναι μόνο η ιδεολογία ο κινητήριος μοχλός. Μία μίξη προσωπικών, πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων τους οδηγεί στην τελική απόφαση της τρομοκρατικής επίθεσης. Πολλές περιπτώσεις «μοναχικών λύκων» παρουσιάζουν έναν συνδυασμό από ατυχείς συγκυρίες, τις οποίες βίωσαν, και έντονης δυσαρέσκειας, που τους οδήγησαν στον βίαιο εξτρεμισμό. Έτσι ενώ τα κίνητρα τους φαίνεται να ερμηνεύονται μέσα από την εξτρεμιστική ιδεολογία, στην πραγματικότητα έχουν τις ρίζες τους σε ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα (Kenyon et al. 2021:12).

Μία ακόμα σημαντική διαφορά μεταξύ «μοναχικών λύκων» και τρομοκρατικών ομάδων είναι η τάση των πρώτων να αγνοούν τα επιχειρησιακά μέτρα ασφαλείας πριν τις επικείμενες επιθέσεις τους. Αντίθετα οι τρομοκρατικές ομάδες είναι πολύ πιο προσεκτικές κατά το στάδιο αυτό και λαμβάνουν μέτρα ασφαλείας. Οι «μοναχικοί λύκοι» εκτός από τα ελλιπή μέτρα ασφαλείας, ενίοτε μοιράζονται τα σχέδια τους με άλλα άτομα από το ίδιο εξτρεμιστικό περιβάλλον. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, δεν είναι πραγματικά μόνιμοι. Ο διαμοιρασμός των σχεδίων τους, στο διαδίκτυο, οφείλεται στην επιθυμία τους να δημιουργήσουν δεσμούς με άλλα άτομα από το ίδιο εξτρεμιστικό περιβάλλον, στην ανάγκη τους να ανήκουν σε μία ομάδα και στη φήμη που θεωρούν ότι αποκτούν (Hamm & Spaaj 2015:14).

Σύμφωνα με τις θεωρίες πρόληψης του εγκλήματος οι τρομοκράτες είναι γενικά ορθολογικοί στις αποφάσεις τους, αξιολογούν προσεκτικά τις ευκαιρίες που τους δίνονται για να εκτελέσουν μία επίθεση. Οι μοναχικοί λύκοι λειτουργούν μόνοι τους, εκτός κάποιας δομής εντολών και αποφασίζουν μόνοι τους πότε θα επιτεθούν, επηρεασμένοι και από κάποιο καταλυτικό γεγονός που τους «ενεργοποιεί», δηλαδή τους οδηγεί στο τελικό στάδιο της επίθεσης. Πιο συγκεκριμένα, μετά την εκδήλωση τους καταλυτικού γεγονότος ακολουθεί η φάση της επίθεσης, η οποία μπορεί να είναι και άμεση. Αντίθετα, στην περίπτωση των πυρήνων τρομοκρατίας και επειδή πρόκειται για ομάδα, οι επιπτώσεις ενός καταλυτικού γεγονότος απορροφώνται στο πλαίσιο της ομάδας. Το καταλυτικό γεγονός μπορεί να είναι προσωπικό, πολιτικό ή συνδυασμός των δύο και είναι αυτό που δημιουργεί την αίσθηση στον δράστη ότι οι πράξεις του είναι δικαιολογημένες και απαραίτητες για να επιτευχθεί ο στόχος. Η ευκαιρία για την επίθεση σε συνδυασμό με το καταλυτικό γεγονός καθορίζουν την απόφαση του δράστη για την επίθεση (Kenyon et al. 2021:17).

Έρευνες υποστηρίζουν πως συγκεκριμένα περιστατικά ενεργοποίησης έχουν ως αποτέλεσμα το να βλέπει ο δράστης την πράξη βίας ως απαραίτητη, δικαιολογημένη και αναπόφευκτη. Το περιστατικό ενεργοποίησης μπορεί να είναι κάποιος άμεσος κίνδυνος που αντιλήφθηκε ο δράστης και τον ωθεί στο να προχωρήσει στην εκτέλεση της πράξης ή κάποια τραυματική εμπειρία που του επαναφέρει αρνητικά συναισθήματα. Στην κατεύθυνση αυτή, οι McCauley και Moskalenko, ερευνώντας περιπτώσεις επιθέσεων «μοναχικών λύκων», εντόπισαν πως κοινός παρονομαστής ήταν κάποιο σημαντικό περιστατικό ενεργοποίησης το οποίο μετέτρεψε την πολιτική δυσαρέσκεια σε προσωπική, ενεργοποιώντας έτσι μία ηθική υποχρέωση στον δράστη να πραγματοποιήσει την τρομοκρατική επίθεση (McCauley & Moskalenko 2010:119-120).

Οι «μοναχικοί λύκοι» δεν έχουν την υποδομή που έχουν οι τρομοκρατικές ομάδες με λιγότερες πηγές, περιορισμένη πρόσβαση σε γνώση, σε εξειδίκευση και ικανότητες, τα οποία επηρεάζουν το αποτέλεσμα. Επομένως, το πλαίσιο επιλογών εφικτών στόχων για τους μοναχικούς λύκους είναι περιορισμένο. Αναλύσεις επιθέσεων καταδεικνύουν πως οι επιθέσεις τους πραγματοποιήθηκαν με βάση τις επικρατούσες περιστάσεις και καθοδηγήθηκαν από τα τέσσερα στοιχεία της ευκαιρίας, που είναι: το όπλο/μέσο για την επίθεση, τα διαθέσιμα εργαλεία, η εκπαίδευση και οι συνθήκες που διευκολύνουν την επίθεση (Perry et al. 2018:104).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του Abu Mulal Al Balawi, η οποία επιβεβαιώνει ότι η συνύπαρξη των μέσων και τις ευκαιρίας δημιουργεί κίνητρο. Ο Abu Mulal Al Balawi πραγματοποίησε επίθεση αυτοκτονίας με εκρηκτικά, το 2009, σκοτώνοντας αρκετούς υψηλόβαθμους πράκτορες της CIA. Παρόλο που είχε προετοιμαστεί προκειμένου να εκτελέσει επίθεση αυτοκτονίας περίμενε μέχρι να βρει την κατάλληλη στιγμή. Αυτό έγινε όταν οι υπηρεσίες ασφάλειας της Ιορδανίας, οι οποίες τον είχαν στρατολογήσει, τον ανάγκασαν να ταξιδέψει στο Πακιστάν. Εκεί οι επαφές του με

τζιχαντιστές του πρόσφεραν τα μέσα και την ευκαιρία που χρειάζονταν ώστε να μετακινηθεί από τη ριζοσπαστικοποίηση προς τον βίαιο εξτρεμισμό, πραγματοποιώντας την επίθεση. Χαρακτηριστικά ανέφερε πως: «θα ήταν ντροπή εάν δεν έπαιρνε το γιλέκο με τα εκρηκτικά που του προσφέρθηκε». Χρειάστηκαν περίπου εννέα μήνες έως ότου να παρουσιαστεί η ευκαιρία για την επίθεση (McCaughey 2010:155).

3.1. Η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης στις υπό εξέταση περιπτώσεις

Αναφέραμε τις διαφορές μεταξύ επιθέσεων από «μοναχικούς λύκους» και από τρομοκρατικές ομάδες προκειμένου να καταστεί ευκολότερη η **συγκριτική ανάλυση** αυτών των δύο ειδών τρομοκρατίας μέσα από το πρίσμα δύο περιπτώσεων: του «πυρήνα του Αμβούργου», ο οποίος εκτέλεσε την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου στις ΗΠΑ και της επίθεσης στον μαραθώνιο της Βοστόνης, το 2013, από τους αδερφούς Τσαρνάεφ. Προκειμένου να κατανοήσουμε πλήρως τις διαφορές που παρουσιάζουν οι δύο περιπτώσεις, θα πρέπει να ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας από τη διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης που προηγήθηκε.

Ο «πυρήνας του Αμβούργου» αποτελεί μία περίπτωση ριζοσπαστικοποίησης στο πλαίσιο ομάδας. Τα μέλη του πυρήνα ήταν φοιτητές, μουσουλμάνοι μεν αλλά φαινομενικά μετριοπαθείς με την θρησκεία και χωρίς πολιτικές πεποιθήσεις. Γνώριζαν τον δυτικό τρόπο ζωής καθώς σπούδαζαν στη Γερμανία. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκαν όλοι τους στο Αμβούργο, όπου και δημιούργησαν τον τρομοκρατικό πυρήνα. Αρχικά, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το σημείο συνάντησης που ήταν το τζαμί Al-Quds, το οποίο λειτούργησε ως χώρος ριζοσπαστικοποίησης. Στη συνέχεια, το 1998, όσο προχωρούσαν τα στάδια της ριζοσπαστικοποίησης, μετέφεραν τις συναντήσεις σε ένα διαμέρισμα (9/11 Commission Report, 2002:160-171).

Για διαφορετικούς λόγους, κάθε μέλος ένιωθε την ανάγκη να συνδεθεί με μία ομάδα, η ανάγκη του ανήκειν. Την δυσκολία της ενσωμάτωσης τη βίωσαν όλοι, όχι στον ίδιο βαθμό βέβαια. Μέσα από αυτή την διαδικασία αυτοπροσδιορισμού και αναζήτησης δημιουργήθηκαν οι συνθήκες για την ριζοσπαστικοποίηση τους. Προσωπικοί παράγοντες, προσωπική δυσαρέσκεια, παράγοντες ώθησης όπως η αίσθηση της αδικίας σε συνδυασμό με παράγοντες έλξης, όπως η ιδεολογία, η αίσθηση του ανήκειν, οδήγησαν στην ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας. Κατά τις επισκέψεις τους στο τζαμί έλαβε χώρα ο μηχανισμός ριζοσπαστικοποίησης στο πλαίσιο ομάδας αποτελούμενης από ομοϊδεάτες. Κοινό σημείο για όλους ήταν ότι βρισκόντουσαν μακριά από τις οικογένειες τους. Επομένως η απομόνωση τους έγινε πιο εύκολη, και με τις συναντήσεις που πραγματοποιούσαν σε ένα διαμέρισμα, έκαναν ακόμα ένα βήμα προς τον βίαιο εξτρεμισμό. Σε αυτή τη φάση λειτούργησε ο μηχανισμός ριζοσπαστικοποίησης στο πλαίσιο ομάδας υπό συνθήκες απομόνωσης και απειλής,

δημιουργώντας ισχυρές τάσης συνοχής μέσα στον πυρήνα. Ενώ είχε ολοκληρωθεί η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης, το 1999, ο πυρήνας είχε αποφασίσει να πάει να πολεμήσει στην Τσετσενία. Ωστόσο, με την προτροπή ενός πρώην Μουτζαχεντίν πείστηκαν να επισκεφθούν το Αφγανιστάν, όπου και ενημερώθηκαν για το σχέδιο της επίθεσης στους Δίδυμους Πύργους. Το γεγονός πως πραγματοποιώντας την επίθεση θα θυσιάζαν και τις ζωές τους το γνώριζαν και αυτό δείχνει και το πόσο βαθιά ήταν η ριζοσπαστικοποίηση φτάνοντας σε σημείο να πεθάνουν ως μάρτυρες για το Τζιχάντ.

Η δεύτερη περίπτωση που εξετάζουμε είναι τα αδέρφια Τσαρνάεφ, οι οποίοι ήταν περιθωριοποιημένοι μετανάστες, με προσωπικά, οικογενειακά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Η αίσθηση του Τάμερλαν, μεγαλύτερου αδερφού και βασικού δράστη, ότι δεν έχει ρίζες, οδηγούμενη από την προβληματική παιδική του ηλικία (βίωσε θρησκευτική βία στην Τσετσενία και διάκριση κατά των μουσουλμάνων) και η αδυναμία του μετέπειτα να ενσωματωθεί στην αμερικανική κοινωνία αποτέλεσαν σημεία καμπίς για την υιοθέτηση της σαλαφιστικής ιδεολογίας. Η κοινωνική ανάγκη του ανήκειν σε μία ομάδα τον οδήγησε στην αποδοχή νέας ερμηνείας για τον κόσμο. Τα αδέρφια εμφάνιζαν προσωπική δυσαρέσκεια για την κατάσταση που βίωναν, η οποία σταδιακά ενισχύθηκε και από πολιτική δυσαρέσκεια.

Ειδικότερα, για τον Τάμερλαν δύο περιστατικά ενίσχυσαν την πολιτική δυσαρέσκεια. Πρώτον, ο αποκλεισμός του από τους Ολυμπιακούς Αγώνες το 2010, όπου θα εκπροσωπούσε τις ΗΠΑ στην πυγμαχία και δεύτερον, η καθυστέρηση της αίτησης του για αμερικανική υπηκοότητα, το 2012. Νωρίτερα το 2011 οι γονείς τους χώρισαν και επέστρεψαν στην Ρωσία, γεγονός που χειροτέρεψε την κατάσταση και επιτάχυνε την ριζοσπαστικοποίηση του Ντζοκάρ, του μικρότερου αδερφού, ο οποίος έβλεπε τον Τάμερλαν ως πρότυπο. Βέβαια, ήδη από το 2009 ο Τάμερλαν είχε αποχωρήσει από το τζαμί στο οποίο πήγαινε, διότι θεωρούσε ότι δεν τον εκπροσωπούσε πλέον. Σημαντικά στοιχεία που αξίζει να αναφερθούν για τον Τάμερλαν, και τα οποία επηρέασαν την διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης, είναι πως έκανε χρήση ναρκωτικών ουσιών και έδειξε ενδιαφέρον για την ακροδεξιά ιδεολογία, χωρίς ωστόσο να υπάρξει μέλος κάποιας οργάνωσης. Το γεγονός πως είχε εκδηλώσει βίαιη συμπεριφορά εναντίον γυναικών σε δύο σχέσεις που είχε στο παρελθόν έχει σημειωθεί από κάποιους μελετητές ως παράγοντας ενεργοποίησης γενικότερα, στην προκειμένη περίπτωση όμως δεν φαίνεται να ισχύει (Postel 2013:99-109).

Στην περίπτωση αυτή η ριζοσπαστικοποίηση πραγματοποιήθηκε με την χρήση του διαδικτύου, κυρίως, και μέσα στο πλαίσιο της εξάμηνης επίσκεψης του Τάμερλαν στο Νταγκεστάν. Παρατηρούμε πως υπάρχουν παράγοντες ώθησης, όπως η αίσθηση της αδικίας και τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Επίσης, υπάρχουν παράγοντες έλξης όπως, η αίσθηση του ανήκειν, η ανάγκη να βρεθεί ένας σκοπός και ένας συνδυασμός προσωπικής και πολιτικής δυσαρέσκειας. Θεωρείται πιθανό πως το καταλυτικό γεγονός «ενεργοποίησης» για τον Τάμερλαν, το οποίο μετέτρεψε την πολιτική δυσαρέσκεια σε προσωπική, ήταν ο αποκλεισμός του από τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Οι μηχανισμοί ριζοσπαστικοποίησης που λειτούργησαν είναι η προσωπική θυματοποίηση, διότι ο Τάμερλαν βίωσε πόλεμο ως παιδί στην Τσετσενία, τραυματίζοντας την παιδική του ηλικία. Ο μηχανισμός της πολιτικής δυσαρέσκειας, τον οποίο εξηγήσαμε παραπάνω. Λειτούργησε επίσης ο μηχανισμός της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης με την ένταξη σε μία ριζοσπαστική ομάδα (ως ομάδα αναφέρεται το τζιχαντιστικό κίνημα ευρύτερα), ο «ολισθηρός δρόμος», ο οποίος είναι μηχανισμός αυτό-ριζοσπαστικοποίησης μέσα από την αυτό-δικαιολόγηση. Για τον Ντζοκάρ παρατηρούμε ότι ακολουθήθηκε ο μηχανισμός που αναφέρεται στην «δύναμη της αγάπης» που σε ωθεί στην ριζοσπαστικοποίηση. Ιδιαίτερα μετά το 2011 που έφυγαν και οι γονείς του, η επιρροή του Τάμερλαν στον μικρότερο αδερφό του ήταν μεγάλη και η «αγάπη» του Ντζοκάρ για αυτόν έθεσε σε λειτουργία τον μηχανισμό ριζοσπαστικοποίησης.

Φαίνεται πως η ιδεολογία του σαλαφισμού διαδραματίζει κάποιο ρόλο αλλά χωρίς τα ευρύτερα προσωπικά και κοινωνικά ζητήματα των δύο δραστών δεν θα πραγματώνονταν η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης και η τρομοκρατική επίθεση.

4.Ανάλυση κινδύνων

Αφού εξετάσαμε τη διεθνή βιβλιογραφία, στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να χαρτογραφήσουμε τους κινδύνους που προκαλεί η ατομική ριζοσπαστικοποίηση σε αντιδιαστολή με την ομαδική. Από την έως τώρα ανάλυση θα γίνει προσπάθεια ανάδειξης των σημαντικότερων κινδύνων, που προκύπτουν από το φαινόμενο της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης και την πιθανή εκδήλωση τρομοκρατικής ενέργειας. Ταυτόχρονα θα γίνει μία συγκριτική ανάλυση των κινδύνων με βάση τις υπό εξέταση περιπτώσεις ριζοσπαστικοποίησης. Επισημαίνεται ότι, θα εστιάσουμε σε κινδύνους που θεωρήθηκαν σημαντικότεροι με βάση την επίπτωση τους.

- **K1 Τρομοκρατική επίθεση με ανθρώπινες απώλειες**

Στόχος των περισσότερων τρομοκρατικών επιθέσεων είναι ο θάνατος πολιτών, διότι αποτελούν εύκολο στόχο και επιπλέον προκαλείται μεγαλύτερος φόβος στην κοινωνία. Για παράδειγμα κατά την ενορχήστρωση της επίθεσης από τον «πυρήνα του Αμβούργου» στις ΗΠΑ, επιλέχθηκε το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, διότι ο αριθμός των θυμάτων θα ήταν μεγάλος όπως και ο συμβολισμός μιας τρομοκρατικής επίθεσης, από την Al Qaeda, στην «καρδιά» των ΗΠΑ, προκαλώντας έτσι πανικό στην κοινωνία.

Σημείο σύγκρισης είναι και η πολυπλοκότητα των επιθέσεων. Η επίθεση του «πυρήνα του Αμβούργου» ήταν πολύπλοκη και περιλάμβανε λεπτομερή σχεδιασμό με υλικοτεχνική υποστήριξη, χρηματοδότηση και εξειδίκευση προκειμένου να εκτελεστεί. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως οι δράστες ταξίδεψαν στις ΗΠΑ προκειμένου να εκπαιδευτούν ως πιλότοι για να καταφέρουν να ολοκληρώσουν τελικά την τρομοκρατική ενέργεια. Αντίθετα, δεν συναντάμε τόσο πολύπλοκες επιθέσεις και εξεζητημένα μέσα από «μοναχικούς λύκους», όπως τα αδέρφια Τσαρνάεφ, οι οποίοι κατασκεύασαν μόνοι τους δύο βόμβες, με την βοήθεια του διαδικτύου και τις τοποθέτησαν κατά την διάρκεια του μαραθωνίου. Μάλιστα, η συγκεκριμένη επίθεση θεωρείται πως επέφερε και αρκετά θύματα σε σχέση με τις άλλες επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους», εξαιτίας και του μεγάλου αριθμού συγκεντρωμένου πλήθους στο σημείο της επίθεσης.

Προσωπικοί παράγοντες και παράγοντες έλξης, όπως η αίσθηση του ανήκειν, άνοιξαν τον δρόμο για την ριζοσπαστικοποίηση των μελών του πυρήνα του Αμβούργου. Από το σημείο αυτό μέχρι την αυτοθυσία τους, προκειμένου να ολοκληρωθεί η αποστολή, μεσολαβεί μία διαδικασία περαιτέρω ριζοσπαστικοποίησης η οποία έλαβε χώρα μέσα στον πυρήνα (ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας με ομοϊδεάτες) και κατά την επίσκεψη τους στο Αφγανιστάν (9/11 Commission Report,2002:160-171).

Ιδιαίτερη σημασία έχει η διασύνδεση της ριζοσπαστικοποίησης με τον παραγόμενο κίνδυνο. Ένας παράγοντας ριζοσπαστικοποίησης όπως η **αδικία**, και στην περίπτωση

αυτή η αντίληψη της συλλογικής αδικίας, οδηγεί σε μεγαλύτερο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, δηλαδή μεγάλο αριθμό θυμάτων. Ο «πυρήνας» αυτός συνδέεται με μία τρομοκρατική οργάνωση, την Al Qaeda, για την οποία το αποτέλεσμα της τρομοκρατικής επίθεσης έχει σημασία ως προς τον αντίκτυπο που θα έχει στο κοινό που απευθύνεται (Ummah), στους άμεσους υποστηρικτές, στα μέλη της και στην βιωσιμότητα της οργάνωσης (νέα μέλη). Το γεγονός ότι οι δράστες πραγματοποίησαν επίθεση αυτοκτονίας αποτελεί μία ιδιαιτερότητα, διότι σπανίως τρομοκρατικές ομάδες οδηγούνται σε επιθέσεις αυτοκτονίας. Ωστόσο, φαίνεται πως όταν συμβαίνει αυτό, ο κίνδυνος να προκληθεί μεγάλος αριθμός θυμάτων είναι πολύ μεγάλος.

Οι αδερφοί Τσαρνάεφ ήταν περιθωριοποιημένοι σαν μετανάστες, με οικονομικά προβλήματα και εμφάνιζαν προσωπική δυσαρέσκεια για την κατάσταση που βίωναν. Ο Τάμερλαν είχε βιώσει και τον πόλεμο στην Τσετσενία μικρός, δημιουργώντας μία τραυματική εμπειρία (Postel 2013:99-109). Συνολικά μπορούμε να πούμε πως οι Τάμερλαν και Ντζοκάρ οδηγήθηκαν στην ατομική ριζοσπαστικοποίηση μέσα από έναν συνδυασμό παραγόντων ώθησης, προσωπικών παραγόντων και παραγόντων έλξης.

Με τον αποκλεισμό του Τάμερλαν από τους αγώνες πυγμαχίας, εμφανίζεται το **καταλυτικό γεγονός «ενεργοποίησης»** καθώς γίνεται η διασύνδεση πολιτικής δυσαρέσκειας με την προσωπική. Η αντίληψη της **αδικίας** σε αυτή την περίπτωση είναι προσωπική και στηρίζεται περισσότερο σε προσωπικά και ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα παρά στην ιδεολογία. Η επιδίωξη των δραστών ήταν να προκαλέσουν θύματα, αλλά με δεδομένο τα μέσα που χρησιμοποίησαν, ο αριθμός αυτός, εκ των πραγμάτων, θα ήταν σχετικά μικρός.

Εξετάζοντας περιπτώσεις τρομοκρατικών επιθέσεων από τρομοκρατικούς πυρήνες και από «μοναχικούς λύκους» παρατηρούμε πως οι επιθέσεις από ομάδες προκαλούν περισσότερες ανθρώπινες απώλειες (Phillips 2017:545-546). Η επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου προκάλεσε χιλιάδες θανάτους ενώ στη Βοστώνη 3. Φαίνεται πως υπάρχει διασύνδεση της αδικίας, δηλαδή ενός παράγοντα ριζοσπαστικοποίησης, με το προσδοκώμενο αποτέλεσμα δηλαδή τον αριθμό θυμάτων από την τρομοκρατική επίθεση. Μάλιστα, η επίδραση φαίνεται να είναι εντονότερη στις τρομοκρατικές ομάδες με διεθνοπολιτικό υπόβαθρο, καθώς τόσο οι στόχοι όσο και οι δυνατότητες αυξάνονται σε κλίμακα.

- **K2 Αύξηση αισθήματος ανασφάλειας και δημιουργία φόβου στους πολίτες**

Το αποτέλεσμα της εκδήλωσης μίας τρομοκρατικής ενέργειας είναι η δημιουργία φόβου και ανασφάλειας στην κοινωνία. Αυτού του είδους οι επιθέσεις αποτελούν μέρος της στρατηγικής της φθοράς που ακολουθούν τρομοκρατικές οργανώσεις με στόχο την δημιουργία ανασφάλειας στον πληθυσμό και αμφισβήτηση της ικανότητας της πολιτείας να προστατέψει τους πολίτες (Kydd and Walter 2006:110). Η προκληθείσα ανασφάλεια εάν συνδυαστεί και με άλλα κοινωνικά ζητήματα μπορεί να οδηγήσει

ακόμα και σε διάβρωση της κοινωνικής συνοχής ενός κράτους, το οποίο έχει τόσο κοινωνικές όσο και πολιτικές προεκτάσεις.

Συγκρίνοντας τις δύο περιπτώσεις που εξετάζουμε στην παρούσα έρευνα, δηλαδή την ατομική ριζοσπαστικοποίηση και την ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας, μπορούμε να πούμε ότι η ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας μπορεί να προκαλέσει μεγαλύτερο πλήγμα. Ειδικότερα εάν συγκρίνουμε τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου από τον «πυρήνα του Αμβούργου», σχεδιασμένη από την Al Qaeda, και την επίθεση στον μαραθώνιο της Βοστώνης, από τους αδερφούς Τσαρνάεφ, μπορούμε να κατανοήσουμε πόσο ισχυρό πλήγμα ήταν η επίθεση από τον «πυρήνα του Αμβούργου», όπου προκάλεσε τον θάνατο χιλιάδων ανθρώπων στην Νέα Υόρκη και αμφισβήτησε την δυνατότητα της κυβέρνησης των ΗΠΑ να προστατέψει τους πολίτες της (The 9/11 Commission Report, 2002:160-168).

Το αίσθημα ανασφάλειας και φόβου συνδέεται άμεσα με την πρόληψη και την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Από τη μία πλευρά οι τρομοκρατικοί πυρήνες εκτελούν πολυπλοκότερες επιθέσεις με μεγαλύτερο αριθμό θυμάτων αλλά, η διαδικασία της προετοιμασίας, η επικοινωνία με τα δίκτυα στα οποία ανήκουν δίνουν την δυνατότητα πρόληψης και εντοπισμού τέτοιων επιθέσεων. Από την άλλη πλευρά, οι «μοναχικοί λύκοι» πραγματοποιούν πιο απλές επιθέσεις, με λιγότερα θύματα, αλλά είναι πιο δύσκολο να εντοπιστούν, εάν δεν μοιραστούν τις προθέσεις με κάποιους ομοϊδεάτες.

Το γεγονός ότι ο «μοναχικός λύκος» μπορεί να είναι κάποιος απλός άνθρωπος ο οποίος ριζοσπαστικοποιήθηκε και μπορεί να περάσει όλα τα στάδια της διαδικασίας, χωρίς να γίνει «ορατός» από τις υπηρεσίες ασφαλείας, δημιουργεί ανησυχία στην κοινωνία και αυξάνει τον φόβο και την ανασφάλεια. Η σκέψη ότι κάποιος μπορεί να φτιάξει έναν αυτοσχέδιο εκρηκτικό μηχανισμό στο σπίτι του και ότι μπορεί να είναι ένας γείτονας, ένας συνάδελφος από την δουλειά και η επίθεση μπορεί να συμβεί σε οποιοδήποτε χώρο με στόχο απλούς ανθρώπους, δημιουργεί πανικό. Διαπιστώνεται πως οι «μοναχικοί λύκοι» είναι πιθανό να εντοπιστούν μέσα από την παροχή πληροφοριών από απλούς πολίτες σε αντίθεση με τις τρομοκρατικές ομάδες που απαιτούν πληροφοριοδότες και εκτεταμένη παρακολούθηση (Kenyon et al. 2021:19). Η παραδοξότητα που καταγράφεται αναφορικά με την διάρκεια ζωής των δύο ειδών τρομοκρατίας είναι πως παρόλο που η διάρκεια ζωής του «μοναχικού λύκου» είναι μεγαλύτερη, εντούτοις ο εντοπισμός του δεν καθίσταται ευκολότερος. Αυτές οι συνθήκες αυξάνουν τον φόβο και την ανασφάλεια και καθιστούν τον κίνδυνο αυτόν μεγαλύτερο για την περίπτωση του «μοναχικού λύκου».

• **K3 Καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων**

Μετά την τρομοκρατική επίθεση δημιουργείται η ανάγκη εδραίωσης του αισθήματος ασφάλειας προκειμένου να μετριαστεί ο πανικός και ο φόβος. Η ανάγκη αυτή οδηγεί

στη λήψη μέτρων τα οποία, πολλές φορές, δεν λαμβάνουν υπόψιν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όπως πολύ εύστοχα ανέφερε ο Paul Hoffman «Εάν προσπαθήσεις να ανταλλάξεις την ασφάλεια με τα ανθρώπινα δικαιώματα στο τέλος δεν θα έχεις τίποτα από τα δύο» (Hoffman 2004:932-935). Αυτό συμβαίνει διότι καταπατώντας τα ανθρώπινα δικαιώματα και περιθωριοποιώντας μειονότητες, δημιουργούνται έτσι όλες οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη γενεσιουργών παραγόντων του φαινομένου της ριζοσπαστικοποίησης και μετέπειτα της τρομοκρατίας. Επιπρόσθετα, έχουμε αύξηση του φαινομένου του ρατσισμού και στην περίπτωση μας, αύξηση του φαινομένου της Ισλαμοφοβίας.

Η πολιτική «Πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας», η οποία ακολούθησε την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, αποτελεί μία τέτοια περίπτωση καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διότι έθεσε στο περιθώριο ελευθερίες στο βωμό της επαναφοράς του αισθήματος ασφάλειας. Τρανταχτό παράδειγμα αποτελεί η κράτηση 600 περίπου ύποπτων τρομοκρατών σε εγκαταστάσεις στο Γκουαντάναμο. Εκτός από τα μέτρα στο εσωτερικό των ΗΠΑ η νέα ρητορική περιλάμβανε ανάμειξη σε ξένες χώρες με την εισβολή των στρατευμάτων στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, με παρακολουθήσεις και απαγωγές πολιτών τρίτων χωρών. Πολιτική η οποία καταπάτησε με την σειρά της ελευθερίες πολιτών άλλων χωρών (Hoffman 2004:938-941).

Οι επιπτώσεις της επίθεσης του «πυρήνα του Αμβούργου» στο κομμάτι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν μεγάλες και δείχνει πως η τρομοκρατία προερχόμενη από ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας, όταν εκτελεί οργανωμένες επιθέσεις, μπορεί να προκαλέσει μεγάλες καταστροφές και πολλούς κινδύνους ακόμα και στο κομμάτι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η επίθεση στον μαραθώνιο της Βοστώνης, την 15^η Απριλίου 2013, ήταν μία όψιμη έκφραση του κύματος τρομοκρατίας μετά το 2001 και κυρίως το 2004 (στην Ισπανία). Φαίνεται να αποτελεί περισσότερο συνέχεια της περιόδου της επίθεσης στους Δίδυμους Πύργους, παρά των επιθέσεων που πραγματοποιηθήκαν από τον Οκτώβριο του 2015 έως τον Αύγουστο του 2016 σε Γαλλία, Γερμανία και ΗΠΑ, σε απάντηση του καλέσματος του Ισλαμικού Κράτους να σκοτώσουν «άπιστους». Το διάστημα αυτό επικράτησε το αίσθημα της ανασφάλειας στους πολίτες και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού και πραγματοποιήθηκε σε μία χρονική περίοδο όπου είχαμε κύματα επιθέσεων τρομοκρατίας από «μοναχικούς λύκους». Παρόλα αυτά, τα μέτρα ασφαλείας που ακολούθησαν ήταν σαφώς ηπιότερα από την 11^η Σεπτεμβρίου. Ελήφθησαν μέτρα ασφαλείας και καθιερώθηκαν αυστηροί έλεγχοι αλλά κυρίως σε τοπικό επίπεδο χωρίς να φτάσει η παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα επίπεδα του 2001.

Επομένως, υπάρχει διασύνδεση ριζοσπαστικοποίησης, επίπτωσης από την επίθεση και βαθμού παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αναφέραμε, ότι παράγοντες ριζοσπαστικοποίησης στο πλαίσιο ομάδας έχουν συλλογική προσέγγιση και όχι

ατομική, όπως στην περίπτωση των «μοναχικών λύκων». Επομένως, τα ριζοσπαστικοποιημένα μέλη της τρομοκρατικής ομάδας, τα οποία αντιλαμβάνονται τη σύγκρουση ως μία αντιπαράθεση μέχρι εσχάτων μεταξύ ολόκληρων κοινοτήτων ή πολιτισμών, επιδιώκουν μεγαλύτερο πλήγμα από την επίθεση τους, το οποίο οδηγεί και σε μεγαλύτερη καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όσο πιο μεγάλο είναι το πλήγμα και η ανασφάλεια που θα προκαλέσει η τρομοκρατική επίθεση τόσο πιο πιθανό είναι να καταπατηθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, στο βωμό της ασφάλειας των πολιτών.

- **K4 Τρομοκρατική επίθεση υψηλής εξειδίκευσης με χρήση πυρηνικών, χημικών, βιολογικών και ραδιολογικών μέσων.**

Οι επιθέσεις αυτού του είδους περιλαμβάνουν επιθέσεις με χρήση βιολογικών, χημικών, ραδιολογικών και πυρηνικών όπλων. Η δυνατότητα χρήσης αυτών των υλικών ως όπλα μαζικής καταστροφής προκαλώντας μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό και σε υποδομές τοποθετεί τον κίνδυνο αυτό σε περίοπτη θέση. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας σε συνδυασμό με την προσβασιμότητα που υπάρχει πλέον σε τέτοιου είδους υλικά, πλην των πυρηνικών, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τρομοκρατικές επιθέσεις δημιουργεί ανησυχία και ανάγκη για την διαχείριση αυτού του κινδύνου από τις υπηρεσίες ασφαλείας. Για παράδειγμα η χρήση μη επανδρωμένων αεροσκαφών (drone) εξοπλισμένων με ένα από τα παραπάνω υλικά θα μπορούσε να προκαλέσει μαζική καταστροφή (START-Global Terrorism Database).

Αναφέραμε νωρίτερα στην ανάλυση μας ότι οι επιθέσεις των τρομοκρατικών «πυρήνων» είναι πολυπλοκότερες και καλύτερα οργανωμένες λόγω της υποστήριξης που λαμβάνουν σε επίπεδο χρηματοδότησης, εξοπλισμού και εκπαίδευσης. Αντίθετα «οι μοναχικοί λύκοι» δεν έχουν ούτε τα μέσα, ούτε τους πόρους για να έχουν πρόσβαση σε τέτοια όπλα. Συνήθως χρησιμοποιούν πυροβόλο όπλο αυτοσχέδιες βόμβες. Χαρακτηριστικά, οι αδερφοί Τσαρνάεφ, έφτιαξαν βόμβες χρησιμοποιώντας χύτρες ταχύτητας.

Επομένως, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι επιθέσεις αυτής της κατηγορίας είναι πιθανότερο να προκύψουν από τρομοκρατικούς πυρήνες και μέσα από την ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας, παρά από «μοναχικούς λύκους». Όμως, υπάρχει το παράδοξο πως οι ελάχιστες περιπτώσεις τέτοιων επιθέσεων έχουν γίνει από «μοναχικούς λύκους». Επομένως, το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι εάν οι τρομοκρατικές ομάδες επιθυμούν μία τέτοια επίθεση ή όχι; Αρχικά οι επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους» έχουν γίνει με βιολογικά υλικά τα οποία μπορείς να τα βρεις στο εμπόριο. Αντίθετα, οι τρομοκρατικές ομάδες αποφεύγουν την χρήση τέτοιων μέσων διότι όλα αυτά τα υλικά εποπτεύονται αυστηρά και οποιαδήποτε ενέργεια καταγράφεται. Συνεπώς, θέτουν σε κίνδυνο τα μέτρα προστασίας και την ομάδα. Επιπλέον, φοβούνται τον αντίκτυπο που θα έχει στη βάση υποστηρικτών τους μία τέτοια επίθεση με πολλούς θανάτους, διότι θα χάσουν την υποστήριξη από το κοινό

τους. Τέλος φοβούνται την υπέρμετρη αντίδραση του κράτους, η οποία θα θέσει σε κίνδυνο την ίδια την επιβίωση της ομάδας. Αυτές οι λεπτές ισορροπίες δημιουργούν αυτή την παραδοξότητα (Ellis 2014:221). Στην προσπάθεια μας να εκτιμήσουμε τον κίνδυνο αυτόν, ο αντίκτυπος που θα έχει μία ενδεχόμενη επίθεση με όπλα μαζικής καταστροφής από μία τρομοκρατική ομάδα θα είναι μεγαλύτερος από μία επίθεση από βιολογικά υλικά, τα οποία μπορούν να βρεθούν και στο εμπόριο, από έναν «μοναχικό λύκο».

Μπορούμε να πούμε πως υπάρχει διασύνδεση τέτοιων επιθέσεων με την ίδια την διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης. Ειδικότερα, σε τέτοιου είδους επιθέσεων ο κίνδυνος στο οποίο εκτίθενται οι δράστες είναι μεγάλος και λόγω του κινδύνου αυτού, υπάρχει ο φόβος να καταλήξουν σε επιθέσεις αυτοκτονίας, χωρίς να είναι αυτή η πρόθεση των δραστών. Συνεπώς, επανερχόμενοι στην συζήτηση περί ριζοσπαστικοποίησης, φαίνεται πως πρέπει να λάβει χώρα συνδυασμός παραγόντων και μηχανισμών, οδηγώντας σε ακραίο εξτρεμισμό. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να υπάρχει η υποστήριξη από εδραιωμένες τρομοκρατικές ομάδες που έχουν την δυνατότητα να βρουν τέτοια όπλα και έχουν στο αφήγημα τους συγκεκριμένη ιδεολογία η οποία θα προσδώσει και συλλογική αντίληψη αδικίας, δυσαρέσκειας στους ριζοσπαστικοποιημένους.

- **K5 Οικονομικό πλήγμα**

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις στο έδαφος μιας χώρας την καταστούν μη ελκυστική επενδυτικά. Στην περίπτωση που υπάρχει ήδη επένδυση σε κάποια χώρα στην οποία εκδηλώνονται τρομοκρατικές ενέργειες η αντίδραση της αγοράς είναι η μείωση των επενδύσεων. Οι επενδυτές φοβούνται για την ίδια την επένδυση τους και τυχόν πλήγμα στα ακίνητα και στις υποδομές που διαθέτουν. Φοβούνται επίσης την πολιτική αστάθεια και την άνοδο εθνικιστικών κινημάτων τα οποία βάζουν κατά των μεταναστών που ζουν στην χώρα και της παγκοσμιοποίησης. Είναι πιθανό να καταστραφούν βιομηχανικές υποδομές, ο κόσμος να φοβάται να πάει στη δουλειά με ΜΜΜ. Τέλος, σε επίπεδο καθημερινότητας της αγοράς επικρατεί αβεβαιότητα ως απόρροια της τρομοκρατίας και της ανασφάλειας και γενικότερα διαταράσσεται η οικονομική ζωή (Hogetoorn, Gerriste 2021:534).

Σημαντικό πλήγμα για κάθε χώρα αποτελεί η μείωση των ΑΞΕ (Άμεσων Ξένων Επενδύσεων), οι οποίες συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη. Εκτός από την ανασφάλεια που προκαλεί η τρομοκρατία, ανεβαίνει το κόστος των επιχειρήσεων εξαιτίας των υψηλών εισφορών τους στις ασφαλιστικές εταιρείες, των μέτρων προστασίας που πρέπει να λάβουν και των υψηλότερων μισθών που είναι υποχρεωμένες να προσφέρουν. Επιπλέον, πολύ σημαντική επίπτωση αποτελεί η αύξηση των επενδύσεων που συνδέονται με την ασφάλεια, εις βάρος άλλων δημοσίων επενδύσεων (Sandler & Enders 2008:2-3).

Ο κλάδος του τουρισμού και οι οικονομικές συνέπειες θα μπορούσαν να εξεταστούν σαν ένας ξεχωριστός κίνδυνος. Ωστόσο, θα το προσεγγίσουμε συνολικά μέσα από την οπτική της οικονομίας. Ο τουρισμός για κάποιες χώρες αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων και η μείωση του μπορεί να προκαλέσει σοβαρά προβλήματα σε μία σειρά από επιχειρηματικούς κλάδους όπως οι αεροπορικές εταιρείες, τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια και άλλες επιχειρήσεις. Η μείωση του τουρισμού, που προκαλείται μετά από εκδήλωση τρομοκρατικής ενέργειας, μπορεί να προκαλέσει ανεργία, αύξηση του πληθωρισμού και πολλά άλλα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα. Η εκδήλωση τρομοκρατικής ενέργειας σε μία χώρα θα εγείρει ζητήματα ασφάλειας και θα αποτρέψει τους επισκέπτες από το να την επισκεφθούν, δημιουργώντας τάση μείωσης και στις επενδύσεις αναφορικά με τον τουρισμό μακρο-οικονομικά (Baker 2014:2-3).

Η επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, χρησιμοποιώντας ως όπλο επιβατικά αεροπλάνα, έβλαψε σοβαρά την οικονομία των ΗΠΑ και προκάλεσε οικονομική ύφεση. Το πλήγμα ήταν τεράστιο τόσο σε επίπεδο θυμάτων όσο και σε επίπεδο υποδομών και συμβολισμού. Ο κλάδος των αερομεταφορών και του τουρισμού υπέφερε από ακυρώσεις που έφτασαν το 50%. Η οικονομία των ΗΠΑ βρισκόταν σε ύφεση και η ασφάλεια σε αεροδρόμια, σταθμούς τρένων και λεωφορειών αποτελούσε προτεραιότητα δημιουργώντας καθυστερήσεις στους ταξιδιώτες (Goodrich 2008:3-5).

Στην περίπτωση αυτή, η ριζοσπαστικοποίηση των μελών του «πυρήνα του Αμβούργου», έφτασε σε σημείο αυτοθυσίας για τον «ιερό πόλεμο» (Τζιχάντ), δηλαδή είδαν τον εαυτό τους ως υπερασπιστές των μουσουλμάνων. Η αντίληψη της αδικίας, πέραν του θρησκευτικού σκέλους, μέσα από ένα γεωπολιτικό πρίσμα και η «δαιμονοποίηση» των ΗΠΑ εξαιτίας της πολιτικής που ακολουθούν στον μουσουλμανικό κόσμο, δημιούργησαν τις συνθήκες και τους μηχανισμούς ριζοσπαστικοποίησης που οδήγησαν σε τόσο σοβαρό πλήγμα. Φαίνεται πως τόσο μεγάλη οικονομική ζημιά δεν είναι εύκολο να προκληθεί χωρίς την εμπλοκή ισχυρής τρομοκρατικής οργάνωσης ικανή να υποστηρίξει την πολυπλοκότητα τέτοιας επίθεσης. Και η υποστήριξη της επίθεσης από την τρομοκρατική οργάνωση δημιουργεί υψηλές προσδοκίες αναφορικά με το αποτέλεσμα.

Αντίθετα, η επίθεση στον μαραθώνιο της Βοστώνης προκάλεσε ζημιά και σε οικονομικό επίπεδο και επηρέασε την βιομηχανία του τουρισμού, σε τοπικό επίπεδο. Η περιορισμένης έκτασης οικονομικές συνέπειες αντανακλούν την ατομική αντίληψη των δομικών αιτιών της ριζοσπαστικοποίησης και τα περιορισμένα μέσα που είχαν στην διάθεση τους οι τρομοκράτες. Συνεπώς, και σε αυτή την περίπτωση παρατηρούμε πως η τρομοκρατική επίθεση προερχόμενη από την τρομοκρατικό πυρήνα επέφερε μεγαλύτερο πλήγμα από την δράση «μοναχικών λύκων», όπως οι αδερφοί Τσαρνάεφ.

- **Κ6 Μεταναστευτικές ροές**

Το φαινόμενο της τρομοκρατίας μπορεί να επηρεάσει την τάση για μετανάστευση τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό μιας χώρας. Η εσωτερική μετακίνηση πληθυσμού λόγω εκδήλωσης τρομοκρατικών επιθέσεων σε μία περιοχή είναι απόρροια της αναζήτησης ασφάλειας. Ωστόσο, παρατηρείται και μετανάστευση πληθυσμού εκτός των συνόρων. Συνήθως, την τάση αυτή εκδηλώνουν άτομα υψηλής εξειδίκευσης από υψηλότερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα, τα οποία έχουν την οικονομική δυνατότητα να μεταναστεύσουν και τις δεξιότητες να εργαστούν σε άλλη χώρα. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ως παράδειγμα την Συρία, στην οποία όταν ξέσπασε ο εμφύλιος και ξεκίνησε την δράση του ο ISIS, οι πρώτοι πολίτες που άφησαν την χώρα, ήταν εύποροι πολίτες με υψηλές δεξιότητες. Μακροπρόθεσμα, αυτό επιφέρει ένα ακόμα πλήγμα στην χώρα που δέχεται τις τρομοκρατικές ενέργειες, διότι εκτός από όλες τις άλλες επιπτώσεις σταδιακά έχει και ποιοτική, εκτός από ποσοτική, απώλεια σε ανθρώπινο δυναμικό (Foubert & Ruysen 2021:25).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως αν εξετάσουμε τους παράγοντες ώθησης της μετανάστευσης, θα παρατηρήσουμε πως υπάρχει σχέση με τους παράγοντες ώθησης που οδηγούν στην ριζοσπαστικοποίηση. Επομένως, βλέπουμε πως ο κίνδυνος αυτός συνδέεται με την ριζοσπαστικοποίηση, διότι οι δομικές αιτίες της ριζοσπαστικοποίησης αποτελούν ταυτόχρονα και τις βασικές αιτίες που οδηγούν στην μετανάστευση πληθυσμού σε άλλες χώρες, προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών. Όταν σε μία χώρα υποβόσκουν οι παράγοντες ώθησης που οδηγούν στην ριζοσπαστικοποίηση μέρος του πληθυσμού θα μεταναστεύσει, ενώ ένα άλλο μέρος είναι πιθανό να ριζοσπαστικοποιηθεί. Στη Δύση, όπου λαμβάνουν χώρα και οι περιπτώσεις που εξετάζουμε, μπορεί να μην υπάρχουν οι παράγοντες ώθησης που οδηγούν στην μετανάστευση, όπως συμβαίνει σε τρίτες χώρες, υπάρχουν όμως συνθήκες ανασφάλειας και φόβου, ειδικά μετά από μία τρομοκρατική επίθεση. Οι συνθήκες αυτές είναι αρκετές για να προκαλέσουν την μετακίνηση πληθυσμού που έχει την οικονομική δυνατότητα και την εξειδίκευση, προκειμένου να εργαστεί και να ζήσει σε μία πιο ασφαλή χώρα.

Τέτοιες συνθήκες φόβου και ανασφάλειας δημιουργήθηκαν στις ΗΠΑ την επομένη της επίθεσης στους Δίδυμους Πύργους, με αρκετούς πολίτες με υψηλές δεξιότητες να σκέφτηκαν να αφήσουν την χώρα ή και να εγκαταλείψουν τα μεγάλα αστικά κέντρα που κινδυνεύουν περισσότερο, αναζητώντας ένα ασφαλέστερο περιβάλλον. Ο κίνδυνος που εξετάζουμε είναι άξιος προσοχής, παρόλο που δεν είναι ξεκάθαρο από την βιβλιογραφία πόσοι το έπραξαν τελικά. Όμως, εάν ακολουθούσαν και άλλες επιθέσεις το επόμενο διάστημα, το φαινόμενο θα ήταν εντονότερο. Όπως, επίσης και εάν οι επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους» πολλαπλασιάζονταν μετά την επίθεση στον μαραθώνιο της Βοστώνης, θα ήταν πιο ευδιάκριτο το φαινόμενο της μετανάστευσης συνεπεία των τρομοκρατικών επιθέσεων. Φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση της έντασης των τρομοκρατικών επιθέσεων και της συχνότητας με το αποτέλεσμα, που είναι η μετανάστευση πληθυσμού, χωρίς να είναι εύκολο να καταλήξουμε σε κάποιο ποσοτικό

συμπέρασμα. Αντίστοιχα, η επίθεση στην Βοστώνη, από τους αδερφούς Τσαρνάεφ, δημιούργησε ανασφάλεια αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό από την πρώτη περίπτωση, της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Μακροπρόθεσμα, αποτελεί τεράστιο πρόβλημα κατά την ανοικοδόμηση της χώρας και την οικονομική της ανάπτυξη, καθώς στερείται ατόμων με δεξιότητες (Tigau 2019:341-345). Ο κίνδυνος αυτός δεν έχει μελετηθεί επαρκώς έως τώρα αλλά δεν παύει να αποτελεί μία συνέπεια της τρομοκρατίας η οποία χρήζει περαιτέρω έρευνας.

4.1.Εργαλεία διακινδύνευσης

Προκειμένου να προβούμε σε ποιοτική ανάλυση των κινδύνων που προαναφέραμε και να τους αποτυπώσουμε σε «**Μήτρα Κινδύνων**» (*Risk Matrix*), αρχικά θα πρέπει να γίνει η βαθμονόμησή τους. Η ιεράρχιση αυτή θα γίνει με βάση την σημαντικότητα τους, η οποία προκύπτει από το γινόμενο των δύο κλιμάκων, όπως φαίνονται στο παρακάτω πίνακα. Πιο συγκεκριμένα, η κλίμακα που αφορά την σημαντικότητα θα έχει 5 βαθμίδες και η ανάλυση θα γίνει σε δύο επίπεδα, αρχικά ως προς την **Πιθανότητα Εκδήλωσης** του κινδύνου (*likelihood*) και εν συνεχεία ως προς τον **Αναμενόμενο-Αντίκτυπο**, σε περίπτωση εκδήλωσης. Ως προς την πιθανότητα εκδήλωσης η κλίμακα ορίζεται από το **1=Σπάνιο** μέχρι το **5=Βέβαιο**. Επιλέχθηκε η κλίμακα Likert, η οποία είναι από το 1 έως το 5, για την αξιολόγηση της πιθανότητας και του αντίκτυπου, διότι επιτρέπει μία ρεαλιστική απεικόνιση της σχέσης μεταξύ των βαθμίδων από την χαμηλότερη μέχρι την υψηλότερη. Στην ίδια κατεύθυνση, στον αναμενόμενο αντίκτυπο εφαρμόζεται η ίδια 5βαθμη κλίμακα όπου **1=Ελάχιστος** αντίκτυπος μέχρι το **5=Καταστροφικός** αντίκτυπος. Η σημαντικότητα των κινδύνων θα υπολογιστεί από το γινόμενο της πιθανότητας εκδήλωσης και του αντίκτυπου.

Σημαντικότητα = Πιθανότητα εκδήλωσης x Αναμενόμενος αντίκτυπος

4.2.Βαθμονόμηση Κινδύνων

Κατά την βαθμονόμηση των κινδύνων στον παραπάνω πίνακα προτεραιότητα δόθηκε στην ανθρώπινη ζωή, τα ανθρώπινα δικαιώματα, στο αίσθημα της ασφάλειας, στο φαινόμενο της μετανάστευσης ως απόρροια της τρομοκρατίας και την οικονομική ευημερία. Οι κίνδυνοι που αναφέρονται στην ανθρώπινη ζωή, η οποία αποτελεί το ύψιστο αγαθό, θα βαθμονομηθούν με τον υψηλότερο αντίκτυπο, δηλαδή με 4-5. Οι κίνδυνοι που έχουν επίπτωση στην κοινωνία και, πιο συγκεκριμένα, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στο αίσθημα της ασφάλειας θα βαθμονομηθούν με 3-4. Ενώ, οι κίνδυνοι που αναφέρονται στην οικονομία και στην μετανάστευση θα βαθμονομηθούν με 2-3. Η πιθανότητα εκδήλωσης των κινδύνων επιλέγεται, κατά προσέγγιση, με βάση την συχνότητα εκδήλωσης τους μετά από δειγματοληπτική αναζήτηση στην παγκόσμια βάση δεδομένων για την τρομοκρατία (Global Terrorism Database–START). Η εκτίμηση πραγματοποιήθηκε κατά προσέγγιση με βάση την ποιοτική μας ανάλυση και

με δειγματοληπτικά στοιχεία από την βάση δεδομένων, διότι δεν δίνεται η δυνατότητα αναζήτησης, για τους παραπάνω κινδύνους, με βάση κριτήρια που θα μας οδηγήσουν σε στατιστικά επιβεβαιωμένα αποτελέσματα.

4.2.1. Αξιολόγηση κινδύνων για την περίπτωση της ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης

Ο κύριος στόχος των τζιχαντιστικών οργανώσεων είναι να προκαλέσουν ανθρώπινες απώλειες, διότι αυτό επιτάσσει η ιδεολογία τους. Το κράτος με τα μέτρα ασφαλείας που λαμβάνει καταφέρνει κάποιες φορές να αποτρέψει τέτοιες επιθέσεις. Επομένως ο κίνδυνος Κ1 ο οποίος αναφέρεται στην απώλεια ανθρώπινων ζωών θα βαθμολογηθεί με 4, διότι είναι **συνήθης** αλλά όχι **βέβαιος**. Οι κίνδυνοι Κ2, Κ3, Κ5, Κ6 δημιουργούνται ως συνέπεια του κινδύνου Κ1, και εφόσον δεν έχει αποτραπεί η τρομοκρατική επίθεση. Ειδικότερα, αφότου εκδηλωθεί η τρομοκρατική επίθεση δημιουργείται αύξηση του αισθήματος ανασφάλειας (Κ2), εμφάνιση του φαινομένου της καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Κ3), οικονομικές επιπτώσεις (Κ5) και μεταναστευτικές ροές (Κ6). Συνεπώς οι ανωτέρω κίνδυνοι θα βαθμολογηθούν με 3, ως πιθανότητα εκδήλωσης. Τέλος ο Κ4, δηλαδή η εκδήλωση τρομοκρατικής επίθεσης με όπλα υψηλής εξειδίκευσης, με δεδομένο ότι δεν είναι εύκολα προσβάσιμα και πως η αναζήτηση τους από τις τρομοκρατικές ομάδες θέτει σε κίνδυνο την λειτουργία τους, καθότι είναι πιθανό να εντοπιστούν από τις εποπτικές αρχές, θα βαθμολογηθεί με 1, ως πιθανότητα εκδήλωσης.

Άρα έχουμε τον εξής πίνακα:

Πίνακας 1. Βαθμονόμησης Κινδύνων στην περίπτωση της **ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης**

Κίνδυνος		Πιθανότητα Εκδήλωσης	Αναμενόμενος Αντίκτυπος	Σημαντικότητα
Κ1	Τρομοκρατική επίθεση με ανθρώπινες απώλειες	4	5	20
Κ2	Αύξηση αισθήματος ανασφάλειας και δημιουργίας φόβου στους πολίτες	3	4	12
Κ3	Καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων	3	4	12

K4	Τρομοκρατική επίθεση υψηλής εξειδίκευσης με χρήση πυρηνικών, χημικών, βιολογικών μέσων	1	5	5
K5	Οικονομικό πλήγμα	3	3	9
K6	Μεταναστευτικές ροές	3	2	6

4.2.2. Αξιολόγηση κινδύνων για την περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης

Αναφερθήκαμε σε προηγούμενη παράγραφο πως κύριος στόχος των τρομοκρατικών ομάδων είναι η πρόκληση ανθρώπινων θυμάτων. Οι «μοναχικοί λύκοι» δεν διαφέρουν ως προς αυτό και κινούνται στην ίδια κατεύθυνση. Η εκδήλωση του κινδύνου K1 είναι **συνήθης** δεν είναι όμως **βέβαια**, επομένως στην μήτρα κινδύνων, βαθμονομείται με πιθανότητα εκδήλωσης 4. Αυτό συμβαίνει διότι είναι εφικτή η αποτροπή του κινδύνου K1, διότι ο «μοναχικός λύκος» πριν την επίθεση εκδηλώνει μία τάση να διαμοιρασμού της πρόθεσης για επίθεση χωρίς να τηρεί τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας, δίνοντας έτσι την δυνατότητα στις υπηρεσίες ασφαλείας να εμποδίσουν την επικείμενη επίθεση. Η πιθανότητα εκδήλωσης του K2 είναι υψηλότερη στην περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης, διότι το γεγονός πως «μοναχικός λύκος» μπορεί να είναι οποιοσδήποτε αυξάνει την ανασφάλεια, επομένως ο κίνδυνος βαθμολογείται με 4. Οι κίνδυνοι K3 και K5 δημιουργούνται κυρίως μετά την εκδήλωση του κινδύνου K1 και με μικρότερη πιθανότητα εκδήλωσης, επομένως θα τους βαθμολογήσουμε με πιθανότητα εκδήλωσης 3. Ο κίνδυνος K4 έχει μεγαλύτερη πιθανότητα εκδήλωσης στην περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης, όπως εξηγήσαμε και στην ανάλυση μας νωρίτερα, καθότι έχουν καταγραφεί τέτοιου είδους επιθέσεων από «μοναχικούς λύκους». Συνεπώς, θα βαθμολογήσουμε τον K4 με πιθανότητα 2. Τέλος, ο K6 θα βαθμολογηθεί με πιθανότητα εκδήλωσης 2, διότι οι τρομοκρατικές επιθέσεις από «μοναχικούς λύκους» είναι λιγότερο πιθανό να οδηγήσουν σε μετανάστευση πληθυσμού.

Πίνακας 2. Βαθμονόμηση Κινδύνων στην περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης

Κίνδυνος		Πιθανότητα Εκδήλωσης	Αναμενόμενος Αντίκτυπος	Σημαντικότητα
K1	Τρομοκρατική επίθεση με ανθρώπινες απώλειες	4	4	16
K2	Αύξηση αισθήματος ανασφάλειας και δημιουργίας φόβου στους πολίτες	4	4	16
K3	Καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων	3	3	9
K4	Τρομοκρατική επίθεση υψηλής εξειδίκευσης με χρήση πυρηνικών, χημικών, βιολογικών μέσων	2	4	8
K5	Οικονομικό πλήγμα	3	2	6
K6	Μεταναστευτικές ροές	2	2	4

4.3.Μήτρες Κινδύνων

Κατ' αυτόν τον τρόπο προκύπτει ακόλουθούν οι Μήτρες Κινδύνων στις οποίες αποτυπώνονται στιγμιαία οι ανωτέρω κίνδυνοι για τις δύο υπό εξέταση περιπτώσεις:

Πίνακας 3. Μήτρα Κινδύνων για την **ομαδική ριζοσπαστικοποίηση**

	Αντίκτυπος
--	------------

Πιθανότητα εκδήλωσης (Likelihood)		Ελάχιστος (1)	Μικρός (2)	Σοβαρός (3)	Πολύ Σοβαρός (4)	Καταστροφικός (5)
	Σπάνιο (1)					Κ4
	Απρόσμενο (2)					
	Πιθανό (3)		Κ6	Κ5	Κ2,Κ3	
	Σύνηθες (4)					Κ1
	Βέβαιο (5)					

Πίνακας 4. Μήτρα Κινδύνων για την ατομική ριζοσπαστικοποίηση

		Αντίκτυπος				
Πιθανότητα εκδήλωσης (Likelihood)		Ελάχιστος (1)	Μικρός (2)	Σοβαρός (3)	Πολύ Σοβαρός (4)	Καταστροφικός (5)
	Σπάνιο (1)					
	Απρόσμενο (2)		Κ6		Κ4	

Πιθανό (3)		K5	K3		
Σύνηθες (4)				K1, K2	
Βέβαιο (5)					

4.4. Σύγκριση αποτελεσμάτων

Αναλύοντας τους κινδύνους από τα δύο είδη τρομοκρατίας, όπως αυτοί παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, παρατηρήθηκε διαφοροποίηση των επιπτώσεων ως προς τους τομείς που εξετάσαμε, δηλαδή την ανθρώπινη ζωή, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το αίσθημα ασφαλείας, την μετανάστευση και την οικονομική ευημερία. Τα δύο είδη τρομοκρατίας παράγουν κοινούς κινδύνους, ωστόσο η σημαντικότητα τους αλλάζει συχνά, καθώς διαφοροποιείται η πιθανότητα εκδήλωσης τους.

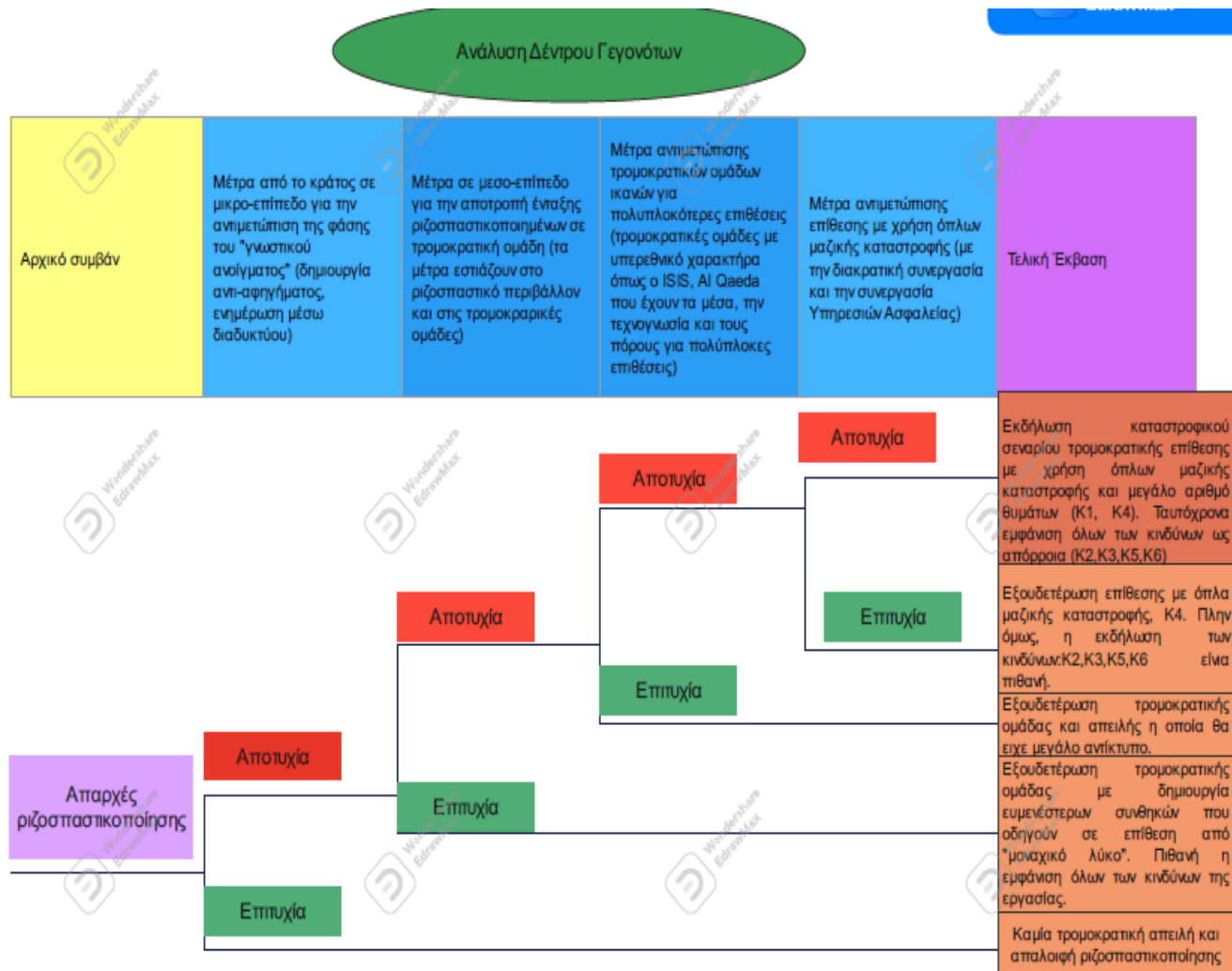
Συγκρίνοντας τις δύο μήτρες κινδύνων παρατηρούμε πως η περίπτωση της ατομικής ριζοσπαστικοποίησης έχει περισσότερους κινδύνους που χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης (K1, K2) με σοβαρές συνέπειες, σε περίπτωση εκδήλωσης τους, και κάποιους άλλους με μειωμένη σημαντικότητα. Αντίθετα η περίπτωση της ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης έχει τον κίνδυνο K1, ο οποίος χρήζει άμεσης αντιμετώπισης διότι διαφορετικά θα έχει καταστροφικές συνέπειες για το κράτος. Ενώ, ταυτόχρονα παρατηρείται πως υπάρχουν 4 κίνδυνοι (K2, K3, K4, K5) μικρότερης σημαντικότητας οι οποίοι ενδέχεται να έχουν από σοβαρές έως καταστροφικές συνέπειες σε περίπτωση εκδήλωσης τους.

Συνολικά, φαίνεται πως οι κίνδυνοι που προέρχονται από την τρομοκρατία της ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης έχουν μεγαλύτερη σημαντικότητα και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης, με τον κίνδυνο K1 να έχει καταστροφικές επιπτώσεις σε διαφορετική περίπτωση.

4.5. Δέντρο Γεγονότων

Το γεγονός ότι η τρομοκρατία πλέον είναι μια διεθνής και διακρατική απειλή, την καθιστά πρωτεύοντα κίνδυνο για τα κράτη. Στο παρακάτω δέντρο γεγονότων θα

εξεταστούν οι κίνδυνοι που παράγονται από την εκδήλωση της ριζοσπαστικοποίησης ώστε να αξιολογηθεί εάν το κράτος έχει την δυνατότητα αντίδρασης και αντιμετώπισης του φαινομένου. Με την εξέταση αυτής της περιπτώσιολογικής μελέτης θα καθοριστούν οι πιθανές εκβάσεις της ριζοσπαστικοποίησης και για τα δύο είδη τρομοκρατίας που παράγονται από την ατομική και την ομαδική ριζοσπαστικοποίηση.

Σύμφωνα με το μοντέλο ριζοσπαστικοποίησης του Wiktorowicz το «γνωστικό άνοιγμα», κατά το οποίο το άτομο αμφισβητεί τις πεποιθήσεις του και αναζητά νέα οπτική είναι το πρώτο στάδιο προς την ριζοσπαστικοποίηση. Προϋπόθεση αποτελεί κάποια κρίση ή καταλυτικό γεγονός που έλαβε χώρα για να φτάσουμε στο «γνωστικό άνοιγμα» (Wiktorowicz 2004:3-19). Επομένως, εάν το κράτος καταφέρει να αντιμετωπίσει το φαινόμενο σε αυτή τη φάση, με λήψη μέτρων στο μικρο-επίπεδο θα πετύχει την εξάλειψη της τρομοκρατικής απειλής. Σε διαφορετική περίπτωση θα λάβουν χώρα και τα υπόλοιπα στάδια και οι μηχανισμοί ριζοσπαστικοποίησης και θα έχουμε την ριζοσπαστικοποίηση του ατόμου. Στη συνέχεια, το κράτος θα λάβει μέτρα για την αποτροπή έναξης του ριζοσπαστικοποιημένου ατόμου σε τρομοκρατική

ομάδα εστιάζοντας στο μεσο-επίπεδο, δηλαδή στο ριζοσπαστικό περιβάλλον και στις τρομοκρατικές ομάδες. Εάν πετύχει σε αυτό, θα αποτρέψει την ένταξη του ατόμου σε τρομοκρατική ομάδα χωρίς ωστόσο να έχει εξαλείψει την τρομοκρατική απειλή, καθώς η επίθεση από «μοναχικό λύκο» θεωρείται πιθανή έκβαση, με εμφάνιση των κινδύνων από μία τέτοια επίθεση. Στην περίπτωση που το κράτος δεν καταφέρει να αποτρέψει την ένταξη σε τρομοκρατική ομάδα πρέπει να αντιμετωπίσει το δυσμενέστερο σενάριο, που είναι η τρομοκρατική ομάδα να έχει υπερεθνικό χαρακτήρα και να είναι ικανή για πολυπλοκότερες επιθέσεις, όπως ο ISIS και η Al Qaeda. Σε επιτυχή έκβαση αυτού του σεναρίου το κράτος εξουδετερώνει την τρομοκρατική ομάδα και την απειλή, αποφεύγοντας κινδύνους οι οποίοι θα είχαν πολύ σοβαρές επιπτώσεις. Στο σενάριο που το κράτος δεν καταφέρνει να αντιμετωπίσει τις τρομοκρατικές ομάδες πρέπει οπωσδήποτε να λάβει μέτρα αποτροπής επίθεσης με χρήση όπλων μαζικής καταστροφής, από ομάδες που έχουν τα μέσα, τους πόρους και την τεχνογνωσία για τέτοιες εξειδικευμένες επιθέσεις. Η αποτροπή τέτοιας επίθεσης απομακρύνει τον κίνδυνο της απώλειας μεγάλου αριθμού ανθρώπινων ζώων, ωστόσο η εκδήλωση των υπόλοιπων κινδύνων είναι πιθανή. Σε περίπτωση που δεν καταστεί εφικτή η αντιμετώπιση τέτοιας επίθεσης οι επιπτώσεις θα είναι καταστροφικές για το κράτος και θα εμφανιστούν όλοι οι κίνδυνοι που αναφέραμε παραπάνω. Συνολικά, παρατηρούμε πως οι εκβάσεις, προερχόμενες από ριζοσπαστικοποίηση στο πλαίσιο ομάδας, και κατ' επέκταση από επίθεση τρομοκρατικής ομάδας δημιουργούν κινδύνους με σοβαρές έως και καταστροφικές επιπτώσεις για το κράτος. Επομένως, φαίνεται πως η **ομαδική ριζοσπαστικοποίηση** οδηγεί σε τρομοκρατική επίθεση με **μεγαλύτερους κινδύνους** σε σχέση με την ατομική.

5. Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη εξάγεται το συμπέρασμα πως όταν **αλλάζει το είδος της ριζοσπαστικοποίησης** (ατομική και ομαδική ριζοσπαστικοποίηση) **αλλάζει και το είδος της παραγόμενης τρομοκρατίας**. Επιπλέον, μέσα από την συγκριτική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, φαίνεται πως η περίπτωση της ομαδικής ριζοσπαστικοποίησης εκδηλώνει πιο καταστροφικούς κινδύνους, ως απόρροια της παραγόμενης τρομοκρατίας, επομένως είναι πιο επικίνδυνο είδος τρομοκρατίας, σε σχέση με την ατομική ριζοσπαστικοποίηση.

Από την βιβλιογραφική έρευνα διαφαίνεται πως σημαντικά εμπόδια για την κατανόηση του φαινομένου της ριζοσπαστικοποίησης, και στην συνέχεια για την αντιμετώπιση του, αποτελούν, αφενός το γεγονός πως το φαινόμενο είναι πολυπαραγοντικό, αφετέρου η εννοιολογική ασάφεια που επικρατεί, πράγμα ξεκάθαρο αν αναλογιστούμε την πληθώρα των ορισμών που έχουν διατυπωθεί. Για να καταφέρει το κράτος να αναπτύξει συνθήκες καλής διακυβέρνησης και να εφαρμόσει πολιτικές ενσωμάτωσης για όλες τις κοινωνικές ομάδες και τις μειονότητες πρέπει να έχει κατανοήσει σε βάθος το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης και την προβληματική περιοχή του. Μόνο έτσι το κράτος θα μπορέσει να δημιουργήσει συνθήκες «ανθεκτικότητας» (resilience) σε όλους τους τομείς της κοινωνίας.

Ένα άλλο συμπέρασμα το οποίο διαφαίνεται από την ανάλυση της περιπτώσιολογικής μελέτης που πραγματοποιήθηκε στην εργασία αυτή είναι η διαπίστωση δύο μεγάλων κενών στην προσπάθεια αντιμετώπισης του φαινομένου. Το ένα κενό είναι ο ρόλος του διαδικτύου στην διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των αδερφών Τσαρνάεφ το διαδίκτυο έπαιξε σημαντικό ρόλο στα πρώτα στάδια της ριζοσπαστικοποίησης του Τάμερλαν. Επομένως, ειδικά τα κράτη που πλήττονται από τρομοκρατικές επιθέσεις στην Δύση, οφείλουν να λάβουν μέτρα μέσω του ελέγχου του διαδικτύου, στην κατεύθυνση της πρόληψης και αντιμετώπισης της εξτρεμιστικής ιδεολογίας που προωθούν υπερεθνικές τρομοκρατικές οργανώσεις όπως ο ISIS και η Al Qaeda. Με αυτό τον τρόπο θα μετριάσουν τον κίνδυνο, θέτοντας κάποιες δικλίδες ασφαλείας, χωρίς φυσικά να παραβιάζουν την ελευθερία της έκφρασης, της σκέψης και κρατώντας αποστάσεις από την επικίνδυνη περιοχή της λογοκρισίας. Το δεύτερο κενό που εντοπίζεται είναι η απουσία ενός αντι-αφήγηματος το οποίο θα μετριάσει την κλασική ρητορική των προαναφερθέντων τρομοκρατικών οργανώσεων, η οποία ισχυρίζεται ότι το Ισλάμ δέχεται επίθεση και πως το Τζιχάντ (ιερός πόλεμος), ως αμυντικό μέτρο κατά τη Δύσης είναι υποχρέωση για κάθε μουσουλμάνο. Η Al Qaeda πρωτοστάτησε σε αυτό το αφήγημα καλώντας όλους τους μουσουλμάνους που ζουν στην Δύση να δημιουργήσουν τρομοκρατικούς πυρήνες και να πραγματοποιήσουν τρομοκρατικές επιθέσεις. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο «πυρήνας του Αμβούργου» που αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας.

Αν αναλογιστούμε το σημαντικό ρόλο που έχει πλέον το διαδίκτυο στη ζωή μας και το πόσο εύκολο είναι πλέον για τις τρομοκρατικές οργανώσεις να διαμοιράσουν το αφήγημα τους στο κοινό τους αντιλαμβανόμαστε την ανάγκη να καλυφθούν αυτά τα κενά από τα κράτη και τις κοινωνίες της Δύσης.

Επιπρόσθετα, ένα ακόμα συμπέρασμα, το οποίο δεν έχει επισημανθεί αρκετά, αποτελεί το γεγονός πως η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να λάβει χώρα και στις δύο συγκρουόμενες πλευρές. Πιο συγκεκριμένα, η ριζοσπαστικοποίηση δεν συμβαίνει μόνο στην πλευρά των τρομοκρατικών οργανώσεων μέσα από την ατομική και την ομαδική ριζοσπαστικοποίηση, αλλά και στην πλευρά των υπηρεσιών αντιμετώπισης του φαινομένου, όπως οι υπηρεσίες ασφαλείας. Στην συνεχόμενη αυτή σύγκρουση-αντιπαράθεση υιοθετούνται ολοένα και πιο ακραίες απόψεις και τακτικές και από τις υπηρεσίες ασφαλείας. Μία τέτοια περίπτωση μπορεί να χαρακτηριστεί η στάση των αμερικανικών υπηρεσιών την επομένη της επίθεσης της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, όπου παραβιάστηκαν προσωπικές ελευθερίες και δικαιώματα της μουσουλμανικής μειονότητας. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η συζήτηση αυτή χρήζει περαιτέρω έρευνας και προσοχής από την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Βιβλιογραφία

- Ανών. χ.χ.-a. ‘Global Terrorism Database’. Ανακτήθηκε 2 Μάρτιος 2023
(<https://www.start.umd.edu/gtd/>).
- Ανών. χ.χ.-b. ‘National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States’.
Ανακτήθηκε 23 Φεβρουάριος 2023 (<https://9-11commission.gov/report/>).
- Ανών. χ.χ.-c. ‘Radicalization in Europe’. Ανακτήθηκε 7 Δεκέμβριος 2022
(<https://www.iemed.org/publication/radicalization-in-europe/>).
- Ανών. χ.χ.-d. ‘Radicalization in the U.S. Beyond al Qaeda - Foreign Policy Research
Institute’. Ανακτήθηκε 2 Δεκέμβριος 2022
(<https://www.fpri.org/article/2012/08/radicalization-in-the-u-s-beyond-al-qaeda/>).
- Ανών. χ.χ.-e. ‘The 9/11 Commission Report’.
- Alakoc, Burcu Pinar. 2017. ‘Competing to Kill: Terrorist Organizations Versus Lone Wolf
Terrorists’. *Terrorism and Political Violence* 29(3):514. doi:
[10.1080/09546553.2015.1050489](https://doi.org/10.1080/09546553.2015.1050489).
- Alejandro Beutel. χ.χ. ‘Building Bridges to Strengthen America’: 32.
- Appelbaum, Elie, και Eliakim Katz. 2007. ‘Political Extremism in the Presence of a Free
Rider Problem’. *Public Choice* 133(1):31–40. doi: [10.1007/s11127-007-9175-8](https://doi.org/10.1007/s11127-007-9175-8).
- Baker, David Mc. A. 2014. ‘The Effects of Terrorism on the Travel and Tourism Industry’.
doi: [10.21427/D7VX3D](https://doi.org/10.21427/D7VX3D).
- Bakker, Edwin. 2006. *Jihadi Terrorists in Europe: Their Characteristics and the
Circumstances in Which They Joined the Jihad; an Exploratory Study*. Clingendael:
Netherlands Institute of International Relations.

- Bjørger, Tore. 2011. 'Dreams and Disillusionment: Engagement in and Disengagement from Militant Extremist Groups'. *Crime, Law and Social Change* 55(4):277–85. doi: [10.1007/s10611-011-9282-9](https://doi.org/10.1007/s10611-011-9282-9).
- Borum, Randy. 2003. 'Understanding the Terrorist Mind-Set'.
- Borum, Randy. 2011. 'Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research'. *Journal of Strategic Security* 4(4):37–62. doi: [10.5038/1944-0472.4.4.2](https://doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.2).
- Camelia Tigau. χ.χ. 'Conflict-Induced Displacement of Skilled Refugees: A Cross-Case Analysis of Syrian Professionals In Selected OECD Countries'. *Norteamérica* 14(1):341–68.
- Dalgaard-Nielsen, Anja. 2008. *Studying Violent Radicalization in Europe. 2: The Potential Contribution of Socio-Psychological and Psychological Approaches*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- Ellis, Clare, Raffaello Pantucci, Jeanine de Roy van Zuijdewijn, Edwin Bakker, Melanie Smith, Benoît Gomis, και Simon Palombi. 2016. 'Analysing the Processes of Lone-Actor Terrorism: Research Findings'. *Perspectives on Terrorism* 10(2):33–41.
- Ellis, Patrick D. 2014. 'Lone Wolf Terrorism and Weapons of Mass Destruction: An Examination of Capabilities and Countermeasures'. *Terrorism and Political Violence* 26(1):211–25. doi: [10.1080/09546553.2014.849935](https://doi.org/10.1080/09546553.2014.849935).
- Fathali M. Moghaddam. 2009. 'De-Radicalization and the Staircase from Terrorism'. Σσ. 278–79 στο *The Faces of Terrorism: Multidisciplinary Perspective*. New York: John Wiley.
- Foubert, Killian, και Ilse Ruysen. χ.χ. 'Leaving Terrorism behind? Impact of Terrorist Attacks on Migration Intentions around the World'.

- Ganor, Boaz. 2021. 'Understanding the Motivations of "Lone Wolf" Terrorists: The "Bathtub" Model'. *Perspectives on Terrorism* 15(2):23–32.
- Goodrich, Jonathan N. 2002. 'September 11, 2001 Attack on America: Impact on Tourism Security'. *Journal of Travel & Tourism Marketing* 11(4):1–12. doi: [10.1300/J073v11n04_01](https://doi.org/10.1300/J073v11n04_01).
- Hamm, Mark, και Ramon Spaaj. χ.χ. 'Lone Wolf Terrorism in America: Using Knowledge of Radicalization Pathways to Forge Prevention Strategies'.
- Hartleb, Florian. 2020. *Lone Wolves: The New Terrorism of Right-Wing Single Actors*. Cham: Springer International Publishing.
- Hellmich, Christina. 2008. 'Marc Sageman: Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century'. *Democracy and Security* 4(3):318–20. doi: [10.1080/17419160802463779](https://doi.org/10.1080/17419160802463779).
- Herschinger, Eva, Kemal Bozay, Magdalena von Drachenfels, Oliver Decker, και Christian Joppke. 2020. 'A Threat to Open Societies? Conceptualizing the Radicalization of Society'. *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)* 14:1–16. doi: [10.4119/ijcv-3807](https://doi.org/10.4119/ijcv-3807).
- Hoffman, Bruce. 2017. *Inside Terrorism*. Third edition. New York: Columbia University Press.
- Hoffman, Paul. 2004. 'Human Rights and Terrorism'. *Human Rights Quarterly* 26(4):932–55.
- Hogetoorn, Babet, και Michiel Gerritse. 2021. 'The impact of terrorism on international mergers and acquisitions: Evidence from firm-level decisions'. *Journal of Peace Research* 58(3):523–38. doi: [10.1177/0022343319900207](https://doi.org/10.1177/0022343319900207).
- Holt, Thomas J., Joshua D. Freilich, Steven M. Chermak, Colleen Mills, και Jason Silva. 2019. 'Loners, Colleagues, or Peers? Assessing the Social Organization of

- Radicalization'. *American Journal of Criminal Justice* 44(1):83–105. doi: [10.1007/s12103-018-9439-5](https://doi.org/10.1007/s12103-018-9439-5).
- Kaplan, Jeffrey. 1997. 'Leaderless resistance'. *Terrorism and Political Violence* 9:80–95. doi: [10.1080/09546559708427417](https://doi.org/10.1080/09546559708427417).
- Kaplan, Jeffrey, και Christopher P. Costa. 2014. 'On Tribalism: Auxiliaries, Affiliates, and Lone Wolf Political Violence'. *Terrorism and Political Violence* 26(1):13–44. doi: [10.1080/09546553.2014.849907](https://doi.org/10.1080/09546553.2014.849907).
- Kaplan, Jeffrey, Heléne Lööw, και Leena Malkki. 2014. 'Introduction to the Special Issue on Lone Wolf and Autonomous Cell Terrorism'. *Terrorism and Political Violence* 26(1):1–12. doi: [10.1080/09546553.2014.854032](https://doi.org/10.1080/09546553.2014.854032).
- Kenyon, Jonathan, Christopher Baker-Beall, και Jens Binder. 2021. 'Lone-Actor Terrorism – A Systematic Literature Review'. *Studies in Conflict & Terrorism* 0(0):1–24. doi: [10.1080/1057610X.2021.1892635](https://doi.org/10.1080/1057610X.2021.1892635).
- Klausen, Jytte, Rosanne Libretti, Benjamin W. K. Hung, και Anura P. Jayasumana. 2020. 'Radicalization Trajectories: An Evidence-Based Computational Approach to Dynamic Risk Assessment of "Homegrown" Jihadists'. *Studies in Conflict & Terrorism* 43(7):588–615. doi: [10.1080/1057610X.2018.1492819](https://doi.org/10.1080/1057610X.2018.1492819).
- Kydd, Andrew H., και Barbara F. Walter. 2006. 'The Strategies of Terrorism'. *International Security* 31(1):49–80.
- Lakomy, Miron. 2021. 'Recruitment and Incitement to Violence in the Islamic State's Online Propaganda: Comparative Analysis of Dabiq and Rumiya'. *Studies in Conflict & Terrorism* 44(7):565–80. doi: [10.1080/1057610X.2019.1568008](https://doi.org/10.1080/1057610X.2019.1568008).
- Malkki, Leena. 2012. 'Ramón Spaaij. Understanding Lone Wolf Terrorism: Global Patterns, Motivations and Prevention'. *Terrorism and Political Violence* 24(5):853–54. doi: [10.1080/09546553.2012.728928](https://doi.org/10.1080/09546553.2012.728928).

- Marc Sageman. χ.χ. ‘Book Review: Marc Sageman, Understanding Terror Networks. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004. 232 pp. Paper: \$29.95 (US), ISBN 0—8122—3808—7 - Karen M. Peterson, 2007’. Ανακτήθηκε 9 Δεκέμβριος 2022 (<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/13634615070440031002?journalCode=tpse>).
- Mark Sedgwick. 2010. ‘The Concept of Radicalization as a Source of Confusion’. *Terrorism and Political Violence* 22(4):479–94. doi: [10.1080/09546553.2010.491009](https://doi.org/10.1080/09546553.2010.491009).
- McCauley, Clark. χ.χ. “‘Killing Them to Save Us’’: Lessons from Politicide for Preventing and Countering Terrorism’.
- McCauley, Clark, και Sophia Moskalenko. 2008. ‘Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism’. *Terrorism and Political Violence* 20(3):415–33. doi: [10.1080/09546550802073367](https://doi.org/10.1080/09546550802073367).
- McPhee, Michele R. 2017. *Maximum Harm: The Tsarnaev Brothers, the FBI, and the Road to the Marathon Bombing*. University Press of New England.
- Michael, George. 2014. ‘Counterinsurgency and Lone Wolf Terrorism’. *Terrorism and Political Violence* 26. doi: [10.1080/09546553.2014.849912](https://doi.org/10.1080/09546553.2014.849912).
- Moskalenko, Sophia, και Clark McCauley. 2011. ‘The psychology of lone-wolf terrorism’. *Counselling Psychology Quarterly* 24(2):115–26. doi: [10.1080/09515070.2011.581835](https://doi.org/10.1080/09515070.2011.581835).
- Muhsin Hassan. 2012. ‘Understanding Drivers of Violent Extremism: The Case of al-Shabab and Somali Youth’. *Combating Terrorism Center at West Point*. Ανακτήθηκε 12 Δεκέμβριος 2022 (<https://ctc.westpoint.edu/understanding-drivers-of-violent-extremism-the-case-of-al-shabab-and-somali-youth/>).

- Neumann, Peter R. 2013. 'The trouble with radicalization'. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 89(4):873–93.
- Phillips, Brian J. 2017. 'Deadlier in the U.S.? On Lone Wolves, Terrorist Groups, and Attack Lethality'. *Terrorism and Political Violence* 29(3):533–49. doi: [10.1080/09546553.2015.1054927](https://doi.org/10.1080/09546553.2015.1054927).
- Postel, Thérèse. 2013. 'The Young and the Normless: Al Qaeda's Ideological Recruitment of Western Extremists'. *Connections* 12(4):99–118.
- Regan, Joshua. 2022. 'Pathways of radicalization: contrasting the Boston Marathon Bombers and Mohamad Merah'. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 0(0):1–21. doi: [10.1080/19434472.2022.2039750](https://doi.org/10.1080/19434472.2022.2039750).
- Sabini, John, Michael Siepmann, και Julia Stein. 2001. 'Target Article: 'The Really Fundamental Attribution Error in Social Psychological Research''. *Psychological Inquiry* 12(1):1–15. doi: [10.1207/S15327965PLI1201_01](https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1201_01).
- Sandler, Todd, και Walter Enders. 2008. 'Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview'. Σσ. 17–47 στο *Terrorism, Economic Development, and Political Openness*, επιμέλεια P. Keefer και N. Loayza. Cambridge University Press.
- Schmid, Alex. 2013. 'Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review'. *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*. doi: [10.19165/2013.1.02](https://doi.org/10.19165/2013.1.02).
- Schuurman, Bart, Edwin Bakker, Paul Gill, και Noémie Bouhana. 2018. 'Lone Actor Terrorist Attack Planning and Preparation: A Data-Driven Analysis',. *Journal of Forensic Sciences* 63(4):1191–1200. doi: [10.1111/1556-4029.13676](https://doi.org/10.1111/1556-4029.13676).

- Scott Matthew Kleinmann. 2012. 'Radicalization of Homegrown Sunni Militants in the United States: Comparing Converts and Non-Converts'. *Studies in Conflict & Terrorism* 35(4):278–97. doi: [10.1080/1057610X.2012.656299](https://doi.org/10.1080/1057610X.2012.656299).
- Silber, Mitchell D., και Arvin Bhatt. χ.χ. 'Radicalization in the West: The Homegrown Threat'. *The New York City Police Department*.
- Smith, Brent L., Jeff Gruenewald, Paxton Roberts, και Kelly R. Damphousse. 2015. 'The Emergence of Lone Wolf Terrorism: Patterns of Behavior and Implications for Intervention'. Σσ. 89–110 στο *Terrorism and Counterterrorism Today*. τ. 20, *Sociology of Crime, Law and Deviance*. Emerald Group Publishing Limited.
- Speckhard, Anne. 2013. 'The Boston Marathon Bombers: the Lethal Cocktail that Turned Troubled Youth to Terrorism'. *Perspectives on Terrorism* 7(3):64–78.
- Spencer, Alexander. 2012. 'The Social Construction of Terrorism: Media, Metaphors and Policy Implications'. *Journal of International Relations and Development* 15(3):393–419. doi: [10.1057/jird.2012.4](https://doi.org/10.1057/jird.2012.4).
- Stanley, Jay. 2004. 'Review of Images of Terror: What We Can and Can't Know about Terrorism'. *Armed Forces & Society* 31(1):146–48.
- US Bipartisan Policy Center. 2011. 'Report'.
- Vergani, Matteo, Muhammad Iqbal, Ekin Ilbahar, και Greg Barton. 2020. 'The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism'. *Studies in Conflict & Terrorism* 43(10):854–854. doi: [10.1080/1057610X.2018.1505686](https://doi.org/10.1080/1057610X.2018.1505686).
- Walls, Erin. χ.χ. 'A Thesis Submitted to the Faculty of The School of Continuing Studies and of The Graduate School of Arts and Sciences in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Liberal Studies'. 114.

Weimann, Gabriel. 2012. 'Lone Wolves in Cyberspace'. *Contemporary Voices: St Andrews Journal of International Relations* 3(2). doi: [10.15664/jtr.405](https://doi.org/10.15664/jtr.405).

Wenger, Andreas, και Alex Wilner. 2012. *Deterring Terrorism: Theory and Practice*. Stanford University Press.

Wiktorowicz, Quintan. χ.χ. 'JOINING THE CAUSE: AL-MUHAJIROUN AND RADICAL ISLAM'.